

Bidrag till diskussionen om Socialistiska Partiet

2-betygsuppsats i Ekonomisk historia
av Anders Hagström och Thomas Rahmberg

Innehåll

Socialistiska partiet. Inledning, översikt och syfte.....	1
Noter till ”Inledning...”	3
Stalin eller massorna? Om SP:s fackliga linje.	3
Anarkister, ungdomokrater och 21 teser.	4
Enhetskommittén.....	7
”Tredje periodens” fackliga taktik.	9
”Arbeta där massan finns!”	9
Den svåra legalismen.	11
Noter till ”Stalin eller ...”	14
Socialistiska Partiet och internationalism	16
Noter till kap om SP och internationalismen	26
Till frågan om Socialistiska Partiets karaktär	27
Noter till kap. Till frågan om SP:s karaktär	31
Marxismen – försök till en introduktion	31
Noter till kap. Marxismen, försök till en introduktion	42
Käll- och Litteraturförteckning	42

Socialistiska partiet. Inledning, översikt och syfte

Efter tio års anslutning till Kommunistiska internationalen skakades det svenska kommunistpartiet (Sveriges Kommunistiska Parti) av sin hittills allvarligaste kris: den 9 oktober 1929 uteslöts större delen av partiledningen ur Komintern. Nästan all tung facklig kader och hela riksdagsgruppen följde med. Tidningen *Folkets Dagblad*, som var partiets huvudorgan, gjorde sällskap med de uteslutna. Kort sagt: den svenska arbetarradikalismens ledning ställdes utanför Kommunistiska Internationalen. Av de över 17 000 medlemmarna följde 7 000 majoriteten och 4 000 den kominterntrogna minoriteten. Resten tyckte till största delen ha passiviserats, åtminstone tillfälligt.

Detta var naturligtvis ingenting mindre än en katastrof för den svenska kommunismen. SKP hade, i motsats till Komintern i sin helhet, haft stora framgångar under 20-talets senare hälft. Mellan 1925 och 1928 steg medlemsantalet från 8 000 till 18 000 och valresultaten pekade stadigt uppåt. Nu förskingrades många medlemmar och resultaten i 1930 års förstakammar- och stadsfullmäktigeval hamnar t.o.m. under 1926 års nivå. Splittringen medförde också en tillbakagång i fackligt inflytande. Från 1926 hade man bedrivit ett framgångsrikt fackligt oppositionsarbete i den s.k. enhetskommittén. Splittringen och kominternpartiets fackliga politik försvagade oppositionen inom fackföreningsrörelsen och socialdemokratins grepp över LO stärktes markant under trettioalets första år.

Sålunda uppstod två kommunistpartier, SKP som förblev kominterntroget och SKP som stod utanför Komintern. Det förra kallades i folkmun för "Sillénarna" efter sin mest framträdande personlighet Hugo Sillén och majoriteten benämndes "Kilbommare" efter Karl Kilbom. 1934 bytte "Kilbommarna" namn till *Socialistiska Partiet* (och för enkelhetens skull kallar vi det för SP även med avseende på händelser före 1934). SP var unikt såtillvida att det under sina 10 år var arbetarradikalismens största parti i Sverige. Detta fick ingen motsvarighet någon annanstans i världen.

Den grundläggande politiska orsaken till splittringen var majoritetens kritik (eller minoritetens avsaknad av kritik) mot den s.k. "tredje periodens" politik. Detta var den politik Komintern utvecklade efter sin 6:e världskongress 1928 och som allmänt innebar en kraftig vänstersväng. I tron att den ekonomiska krisen, som man ansåg vara nära förestående, skulle innebära en kraftig radikaliserings av arbetarklassen intog man en skärpt hållning gentemot socialdemokratin, som betecknades som "fascismens moderata flygel". Alltså avvisade man enhet med socialdemokratin, övergav den fackliga legalismen(2) och bedrev en oförsonlig kamp mot "högerriktningar" inom de kommunistiska partierna. En sådan högerriktning utgjorde alltså majoriteten i det svenska partiet.

Bernt Kennerström, som är upphovsman till det hittills enda mera omfattande studien av SP, beskriver organisationen som "ett tendensparti, en taktiskt bestämd riktning inom den kommunistiskt organiserade delen av den svenska arbetarklassen. Partiets existensbetingelser blir därför i hög grad en följd av ... det utrymme som Komintern kom att ställa till partiets förfogande genom sin förda politik"(3)

I enlighet med denna syn sönderfaller SP:s historia i två skeden: Fram till 1934 förde Komintern sin "tredje perioden"-politik och SP:s roll är då given i glappet mellan SAP och SKP. Och omvänt, efter 1934 och Kominterns snäva högersväng ("folkfrontspolitiken") försvinner utrymmet för SP:s "tendens", vilket alltså skulle vara nyckeln till partiets begynnande problem och slutliga upplösning. Vi ska i ett speciellt avsnitt om SP:s karaktär något diskutera huruvida denna Kennerströms tes är riktig eller ej.

Vi vill främst beskriva SP:s förhållande till SAP och SKP (d.v.s. ytterst till 2:a och 3:e internationalerna) utifrån två aspekter; den fackliga och den internationella politiken. Under ”tredje perioden” är det fr.a. den fackliga politiken som ger SP dess existensberättigande. Man tillämpade konsekvent den ”fackliga legalismen” i motsats till SKP:s ultravänsterpolitik. Att döma av partiets medlemsantal och röstsiffror vann SP:s fackliga linje framgångar inom arbetarklassen. Från att ha varit 7 000 steg medlemsantalet till 16 000 1934.(4) En stor framgång kunde man notera i Göteborg då 4 000 f.d. SAP-medlemmar upptogs i partiet(5).

Som tidigare antytts var 30-talet en vanskelig tid för fackföreningskommunister. Den reformistiska ledningen gick hårt åt de olika klasskampsrörelser som försökte göra sig gällande inom fackföreningsrörelsen och historien om Socialistiska Partiets fackliga arbete ger många exempel på de problem kommunister ställs inför när de väljer att arbeta i reformistiskt dominerade fackföreningar. I några fall ställs legalismens dilemma på sin spets t.ex. i fråga om enhetskommittén (liksom De Arbetslösas Centralkommitté, kampen mot arbetslagstiftningen och i massastrejken 1932.) Vi ska emellertid inte skildra SP:s fackliga praktik. Vårt syfte är att med utgångspunkt i enhetskommittén och dess förhistoria lyfta fram grundpelarna i SP-ledarnas fackliga linje. Och att ställa den mot kominternpartiets politik.

I val till riksdagen och stadsfullmäktige lyckades SP hävda sig väl under 30-talets första hälft. Båda kommunistpartierna hade betydande valframgångar, SKP:s var relativt störst. Men i absoluta tal var SP:s väljarandel betydligt större, i andrakammarvalet 1932 133 000 röster mot SKP:s 74 000. Partiets andel av arbetarväljarna i detta val var 11 %. Andrakammarvalet 1936 medförde SP:s första tillbakagång, men trots en rejäl frammarsch för SKP förblev majoriteten av kommunistväljarna SP-trogna.(6) Kennerström vill se detta val som slutet för Socialistiska Partiet (el. åtminstone början till slutet.) Men ska man döma av partiets styrka inom arbetarklassen verkar en dödförklaring 1936 förhastad. Utvecklingen som följer 1937-38-39 är svårare att avläsa i siffror, men 1939 vet vi att sagan definitivt är all.

De internationella förbindelserna förblev under SP:s hela existens ett svårt problem för partiet, stående utanför såväl Komintern som socialistinternationalen. Fram till 1933 tillhörde ”Kilbommarna” *IVKO*. *IVKO* (Internationale Vereinigung der Kommunistischen Opposition), konstituerades 1930 som ett resultat av Kominterns kamp mot ”högern” inom internationalen. Organisationen bestod av flera f.d. ledande europeiska kommunister som offrats för den ”tredje periodens” politik och såg som sin uppgift att reformera Komintern.

Det svenska partiet var en viktig medlem eftersom Sverige var det enda land där den oppositionella gruppen var större än den kominterntrogna. Andra relativt stora oppositionsgrupper var den tyska och den norska. Som vi ska se skilde sig SP:s syn på väsentliga punkter ifrån *IVKO*:s och man lämnade organisationen för att söka sig till *IAG* (Internationella Arbetsgemenskapen) som var en sammanslutning av några oberoende socialistiska partier, de viktigaste engelska *ILP* och tyska *SAPD*. Vi ska beröra dessa problem närmare längre fram, men så mycket kan sägas som att inte heller *IAG* blev något särskilt framgångsrikt försök till internationell organisering, även om organisationen inte kom att sakna betydelse, t.ex. under spanska inbördeskriget.

Men medan SP (och *IAG*) tidigare kritiserat Komintern för ”ultravänsterism” fick Internationalens 180-graders-gir SP att utveckla en ny kritik, denna gång från vänster. *IAG* välkomnade visserligen det senkomna försöket att samla arbetarrörelsen mot fascismen, men man ville inte begränsa den antifascistiska kampen till ett försvar av den borgerliga demokratin, så som Komintern gjorde. Denna förändring på den politiska scenen avspeglar sig i de flesta frågor och inom SP inte alldeles klar över hur partiet skulle förhålla sig till fr.a. internationella frågor. Ett belysande exempel på vad denna nya position innebar är

Abessinienfrågan. Som vi ska se stod SP fullständigt isolerade sin avvisande inställning tills sanktionspolitik i samband med Italiens krig mot Abessinien(7)

Just sanktionsfrågan blottlade en spricka som skulle kvarstå tills partiet upplöstes. I sin avhandling tillmäter Bernt Kennerström Abessinienfrågan stor betydelse för SP:s tillbakagång.

Partiets ledning såg allvarligt på motgångarna i andrakammarvalet 1936 och i eftervalsdebatten uppstod två höger-oppositionella block. Det ena ville orientera sig mot SAP, det andra mot SKP. Den senare linjen förespråkades av Karl Kilbom, men även han blev så småningom förespråkare för ett närmande till SAP. Den opposition som sålunda formades ville att partiet skulle sluta upp bakom folkfrontslinjen och den svenska socialdemokratins ”kohandel” med bondeförbundet.

Den överväldigande majoriteten av partiledningen, mest energiskt företrädd av Nils Flyg, höll emellertid fast vid partiets dittillsvarande politik. Fraktionskampen utkämpades fr.a. under 1937 och de ledande oppositionsmännen, bland dem Kilbom, uteslöts. Partiet försvagades av stridigheterna och sönderfallet fortsatte i och med att större delen av SP:s ledande kader i fackföreningarna och hyresgäströrelsen lämnade skutan. Det var fr.a. till socialdemokratins mån gick. Medlemmarna tycks dock inte ha övergett organisationen i samma takt som ledande kadrer och ingen stor samlad övergång till SAP skedde. De som utträdde ur SP valde uppenbarligen politisk passivitet framför att gå med i SAP (och ännu mindre SKP.) (8)

SP fick aldrig någon ordnad undergång, men 1939 kan man, som sagt, säga att dess saga är all. Bara en liten spillra under partiordföranden Flygs ledning återstod. Denne kom sedan att dra partinamnet i vanära genom att behålla det på den nazistfinansierade organisation han ledde under kriget. Men det är en annan historia.

Vi vill behandla Socialistiska Partiets politik (internationellt och fackligt) på ett allmänt och analyserande plan. Andra frågor lämnar vi därhän. Djupdykningar i enskilda händelseförlopp gör vi bara i belysande syfte. Vi ämnar alltså inte försöka upprepa eller förbättra vad Kennerström redan gjort i sin historia över SP. Bara kasta annat ljus över några inslag i denna historia.

Noter till ”Inledning...”

1. Stalin, *Works*, vol.6, sid. 295, 296 och 297.
2. I *Mellan två Internationaler* använder Kennerström uttrycket ”facklig legalism” för att beteckna den fackliga linje som SP företrädde. I den fortsatta framställningen följer vi hans exempel.
3. Kennerström, anf. arb. sid. 5-6.
4. Kennerström, anf. arb. sid. 26-33.
5. Om den s.k. ”Strömoppositionen”, se Kennerström, anf. arb. sid. 98-113.
6. Kennerström, anf. arb. sid. 222-225.
7. Noteras bör att SAC hade en liknande inställning.
8. Kennerströms analys av vart SP-folket gick, anf. arb. sid. 207-209.

Stalin eller massorna? Om SP:s fackliga linje.

De motsättningar inom SKP som ledde fram till splittringen 1929 slog igenom i alla väsentliga delar av partiets politik, men för det fackliga arbetet kom klyvningen att få sina mest

vittgående konsekvenser. Det var visserligen inte den fackliga frågan som stod i förgrunden när partiet sprängdes. Men det var i fackföreningarna, i försvaret av arbetarklassens mest näraliggande ekonomiska intressen som de båda partiernas politik dagligen sattes på prov inför de domare som till syvende og sist är de enda som räknas för ett kommunistiskt parti; d.v.s. inför arbetarmassorna. Dessa fick desto utförligare underlag för sin dom som 30-talet var en period av skärpta klassmotsättningar och för svenska förhållanden ovanligt bittra strider mellan arbete och kapital. Under decenniets första år genomgick världskapitalismen en djupgående kris och Sverige förskonades ingalunda från dess verkningar. En depression försvagar fackföreningarnas positioner eftersom hög arbetslöshet och överproduktion gör strejkvapnet mindre verkningsfullt. I denna situation var den svenska arbetarradikalismen således splittrad mellan sinsemellan helt skilda sätt att bedriva fackligt arbete.

Den händelse som direkt drogs in i partistriden 1929 var LO-ledningens cirkulär 638 rörande den s.k. enhetskommittén. Enhetskommittén var det organisatoriska uttrycket för vänsteroppositionen inom fackföreningsrörelsen. Den hade vuxit sig stark och nu skulle LO-ledningen gå till motoffensiv. Medlemmarna hotades helt enkelt med uteslutning om arbetet med enhetskommittén fortsatte. I det läget tycktes kommunistpartiet bara ha två val: ställa sig utanför den reformistiska fackföreningen eller underkasta sig dess ledning.

Men innan vi närmare går in på enhetskommittén och kommunisternas agerande visavi den, ska vi gå tillbaka i historien och i all hast beröra tidigare fackföreningsoppositioner, deras arbetsätt och program.

Anarkister, ungdomdemokrater och 21 teser.

Redan under 1900-talets första decennium fanns en stark oppositionell strömning inom arbetarrörelsen, de mest framträdande var de syndikalistiskt (el. rättare: anarkistiskt) influerade ungsocialisterna. I fackligt hänseende fick denna opposition sin kulmen i och med storstrejken 1909, LO- och SAP-ledningens sätt att leda strejken till nederlag väckte en oerhörd indignation i breda arbetargrupper.

De reformistiska ledarnas aktier har aldrig, varken förr eller senare, varit så låga. Många lämnade besvikna sin fackförening. 1908 hade LO 161 391 medlemmar. 1911 hade siffran sjunkit till 79 926.(1) För många klassmedvetna arbetare blev storstrejken det definitiva belägget för LO-ledningens urartning. Redan efter ett decennium hade ett funktionärsvalde gjort sig brett inom landsorganisationen. En del av ledarna företrädde en ”småborgerlig” och försonlig variant av socialismen, ibland t.o.m. en uttalad reformism.(2) Dessa uppfattningar fick näring i det växande skiktet av funktionärer som mer och mer kom att fjärma sig ifrån medlemmarnas verklighet; det dagliga, dåligt betalda slitet i produktionen. 1906 hade LO:s ledare ingått ”decemberkompromissen” som var ett erkännande av arbetsköparens herravälde på arbetsplatsen (§ 23.) Det tveksamma, för att inte säga eftergivna agerandet inför borgarnas attacker åren före och handlandet under storstrejken var måttet som rågade bågaren och fick den att rinna över.

Oppositionen bröt emellertid udden av sig själv genom ett sekteristiskt agerande. De ledande militanterna som var syndikalister från den ungsocialistiska rörelsen, ville skapa en offensiv klasskampsorganisation. Man vände sig emot toppstyret i LO och ville ”värdera individens självständighet högre än massans kadaverdisciplin”.(3)

Syndikalisterna var fientligt inställda till politiska partier och trodde att fackföreningsrörelsen med generalstrejken som vapen skulle kunna genomföra den sociala revolutionen. I konsekvens härmed valde man att splittra landsorganisationen och 1910 bildades Sveriges Arbetares Centralorganisation (SAC). Dess historia faller utanför den här framställningen.

Genom att inte ta strid om medlemsmajoriteten lämnade utbrytarna LO-ledningen i orubbat bo. Det tog visserligen några år innan medlemsantalet kom upp i 1907-8 års siffror, men LO:s ställning som företrädare för de fackligt organiserade arbetarna förblev i allt väsentligt intakt.

Det skulle dröja ända till 1917, ”den första svenska revolutionens år”(4), innan den fackliga ledningen på nytt stöter på organiserad opposition. Inom den politiska arbetarrörelsen var splittringen redan långt gången, fr.a. i det socialdemokratiska ungdomsförbundet hade ”bolsjevismen” vuxit sig stark. Några framträdande medlemmar i ungdomsförbundet, däribland Karl Kilbom, insåg behovet av även den fackliga rörelsens radikalisering. Samtidigt hade några av de tunga syndikalistnamnen börjat ompröva sin dittillsvarande taktik.(5)

Tillsammans började de diskutera saken hösten 1916 och i april 1917 publicerade den ”Svenska Fackoppositionen” sitt ”Manifest till Sveriges fackligt organiserade arbetare”. ”Det springer i ögonen att programmet var en kompromiss mellan ungsocialister och ungdomskrater”, skriver Kilbom i sina memoarer(6) och det är en träffande iakttagelse.

”Fackoppositionen” tog som sin uppgift ”att söka omdana de fackliga sammanslutningarna revolutionära kamporganisationer; och att samla alla fackligt organiserade arbetare i en enhetlig landsorganisation”. Facket ”skulle vara neutralt mot de politiska partierna”, inte binda sig vid sådana ”avtal, kontrakt eller konstitutiorial som lamslår arbetarnas aktionskraft” och börja använda kampmetoder som ”obstruktion, sabotage, direkt aktion ... bojkott, label och Kooperation” samt inte minst, förbereda sig för den ”med historisk och ekonomisk nödvändighet ur den sociala utvecklingen och klasskampen framväxande sociala generalstrejken”. Manifestet betonade den antimilitaristiska kampen och behovet av en kraftfull strid för en arbetstidsförkortning. Beslutsfattandet inom fackföreningsrörelsen skulle decentraliseras, ”centralism och byråkratvælde undanskaffas” och stridskassorna läggas i avdelningarnas händer.(7)

Det låg ett korn av sanning i ”Socialdemokratens” kommentar: fackoppositionen ”söker inbilla folk att fackföreningsrörelsen skall bli ett enigt block på ett syndikalistiskt splittringsprogram”.(8) Kilbom vill förklara fackoppositionens misslyckande, för den blev knappast mera än ett manifest, utifrån den omöjliga konstellationen av ungsocialister och ungdomskrater. Det gick inte att göra en effektiv enighet av så olika uppfattningar om den politiska kampen. Ledningens svaghet i organisationsfrågor är en annan förklaring Kilbom ger.(9)

Svenska fackoppositionens uteblivna succé ska inte tolkas som att missnöje och opposition saknades, eller ens att de inte tog sig organiserade uttryck. En vänsterfacklig strömning uppträdde faktiskt gemensamt på sina håll. Borgfredspolitikerna höll sin lugnande hand även över fackföreningsrörelsens ledning och en eftergivenhet mot drastiskt ökade levnads-kostnader skapade naturligtvis missnöje. Från den fackliga ledningen bemötte man arbetarnas vilja till kamp för lön och åttatimmarsdag med tal om arbetsfred och om att i första hand slå vakt om kollektivavtalsprincipen. Oppositionen mot detta visade sig tydligast i ett stort antal strejker. Dessa genomfördes av arbetarna som inte brydde sig om att avvakta förbundsstyrelsernas beslut. I en del fackliga val uppträdde oppositionen på egna listor med stor framgång. Kilbom berättar om ombudsvalen inför 1917 års metallkongress:

”Ombudsvalen kännetecknades av starka motsättningar mellan ‘höger’ och ‘vänster’. Särskilt i Stockholm utvecklades en opposition, som gick fram med vid fackliga val dittills okänd intensitet. På enhetslista för ungdomskrater och ungsocialister kandiderade också. K. Kilbom. Av 1 125 godkända valsedlar kunde listan i första valomgången räkna sig tillgodo inte mindre än 1 001 röster...Av 23 mandat hade den lagt beslag på 18. Omval måste emellertid företas, varvid oppositionen tog samtliga mandat... I vissa kretsar argumenterades som om Metallarbetareförbundet stod inför sin undergång.”(10)

Oppositionen stod för hård kritik av den fackliga ledningen för dess flathet inför arbetsköparnas attacker mot medlemmarnas levnadsstandard. Den ville också att fackförbunden skulle ta ställning för socialismen. I Metall vann man t.ex. kongressens stöd för att i målsättningsparagrafen skriva in ”socialiserad produktion” och ”lönearbetets avskaffande”. Stödet till oppositionen uttryckte m.a.o. utbredda klasskampsstämningar.

Nästa försök till landsomfattande organisation av den fackliga oppositionen gjordes hösten 1919. Ett 40-tal fackföreningsmän samlades till konferens för att bilda ”Fackliga Propagandaförbundet” (FP)(11) De hade nästan undantagslöst sitt ursprung i det socialdemokratiska ungdomsförbundet och de flesta verkade nu i det vänstersocialistiska partiet. De slog i viktiga avseenden fast en klar inriktning: FP tog som sin uppgift att sammansluta revolutionärt socialistiska arbetare inom den reformistiska fackföreningsrörelsen. Man betonade omsorgsfullt att FP skulle arbeta för fackföreningsrörelsens organisatoriska enhet och således böja sig för majoritetens beslut.

Programmatiskt strävade FP efter ”att ställa fackförbunden på den socialistiska revolutionära klasskampens grund”. Fackföreningsrörelsen skulle uppta ”en kraftig kamp för nationalisering av ekonomin under arbetarnas kontroll”. Vidare gick man emot kollektivanslutningen till SAP och pläderade för *partipolitiskt* obundna fackföreningar.

Många punkter liknade fackoppositionens, t.ex. kravet på utvidgade kampmedel (sympati- och generalstrejk, obstruktion, sabotage o.s.v.) och strävan att decentralisera makten i om LO. I det senare skilde man sig dock från fackoppositionen i en viktig bemärkelse, som också skulle markera en gränsdragning mot anarkosyndikalisterna; vid en nationell kamp, sade man, ”säger sunda förnuftet att trådarna måste vara knutna, initiativen tagas och parollerna givas från ett kampcentrum, att verksamheten (icke makten) skall vara centraliserad”(12)

I LO:s officiella historieskrivning betecknas FP som en ganska betydelselös företeelse. Kilbom, som återigen var en av grundarna, vill dock hävda att förbundet dela verkade drivande vid lantarbetarrörelsens och Pappersindustriarbetarförbundets framväxt samt att den förmådde påverka medlemmarna att anta socialistiska målsättningar i några fackförbunds stadgar. Hur det nu än var med den saken, arbetet tycka, precis som namnet upplyser om, ha varit inriktat på propaganda. Opinionsmöten, föredragsturnéer och produktion av pamfletter verkar ha dominerat FP:s verksamhet. Som mest organiserade man drygt 5 000 medlemmar.(13)

1921, i samband med vänsterns anslutning till Kommunistiska internationalen och omvandling till kommunistiskt parti, blev propagandaförbundet en organisation underställd det kommunistiska partiet. Det innebar naturligtvis att FP inte blev en angelägenhet för någon annan än SKP:s fackliga kader. En politik som hänger samman med Kominterns uppbyggnad kring de s.k. 21 villkoren. Dessa villkor var mycket stränga i sin strävan att renodla medlemspartiernas ”bolsjevism”. Överallt tvingade de fram utrensningar och i många länder splittrades fackföreningsrörelsen.

”Den reformistiska fackföreningsinternationalen, som vid denna tidpunkt samlade majoriteten av de organiserade arbetarna i väst (nära 20 miljoner), beskrevs som en strejkbrytarorganisation som de kominternanslutna partierna ’envist och energiskt’ måste bekämpa genom att inom fackföreningarna propagera för en brytning med denna international”.(14)

Propagandaförbundet tog således som sin uppgift att propagera kommunistisk politik och en anslutning till röda fackföreningsinternationalen. FP:s verksamhet avvecklades 1922.

Propagandaförbundets politik och arbetssätt vore onekligen värt ett närmare studium. Dess existens sammanfaller med en period av hårda klasstrider med omfattande arbetslöshet och kraftiga lönereduceringar. Arbetarrörelsens reformistiska ledning visade ingen förmåga att i

den rådande situationen slå tillbaka arbetsgivarnas attacker. I stället visade LO:s representant-skap förståelse för näringslivets problem och ville bara att dessa skulle lösas så att alla an-ställda drabbades lika (15). (Känns det igen från dagens debatt?) Runt om i landet restes opposition mot detta. I ”ett stort antal uttalanden”(16) krävdes generalstrejk och andra mera drastiska åtgärder. Det betraktade LO-ledningen som äventyrspolitik. Kravet på en särskilt inkallad arbetarkongress som skulle diskutera lämpliga åtgärder tycks också ha vunnit stort stöd. Det är överflödigt att tillägga att Landsorganisationens ledning gick emot en sådan konferens.

Det är mot bakgrund av det här samhällsklimatet man ska se propagandaförbundets fall. Varför lyckades FP inte organisera en kraftfull opposition? Läget verkar ju ganska gynnsamt.

Till en del måste förklaringen ligga i de sekteristiska ”villkoren” och dess följder för FP. Det är också Kilboms tes.(17) Å andra sidan är ju programmet de facto nästan lika ”kommunis-tiskt” före 1921. Underordnandet under SKP verkar vara en formalitet, plattformen var redan innan så omfattande att ett, stöd till FP var ett stöd till SSVP/SKP. Fackliga propagandaför-bundet reducerades till en facklig andraplaga av partiet. Hade vi tillgång till material om FP:s arbetssätt skulle vi kanske finna en del av problemets lösning där.

Enhetskommittén

Ett par år efter fackliga propagandaförbundets insomnande började nya planer ta form bland SKP:s fackliga ledare. I stället för att själv proklamera en oppositionell organisation lät man Metalls avdelning 41 i Göteborg, som hade en kommunistisk ordförande i Ernst Ohlsson, uppmana Landsekretariatet att sammankalla en nationell facklig konferens. Konferensen skulle diskutera åtgärder mot strejkbryteriet, som var ett tilltagande elände vid strejker, och frågan om facklig enhet. Detta var den s.k. Göteborgsresolutionen.

Som väntat vann förslaget inget gehör hos LO-ledningen och Metall-41:an beslöt att själv kalla till en sådan konferens. Den ägde rum i början på 1926 och kallades *Enhetskonferensen*. Enhetskonferensen lyckades samla representanter för 300 fackföreningar som allt som allt företrädde 80 000 arbetare. Konferensen resulterade i att en s.k. enhetskommitté valdes och ett arbetsprogram antog. (18)

Enhetskommittén framhöll mycket bestämt sin avsikt att underordna sig LO organisatoriskt och att inte bli ett ”fack i facket”. ”Den fackliga enhetsrörelsen bedriver sin verksamhet inom ramen av de fackliga organisationernas stadgar och beslut. Den avser icke skapandet av nya fackliga organ utan syftar till att ingjuta en ny anda i de befintliga fackliga organisationerna. Utvecklandet av dessa till revolutionära klasskamporgan”.(19) Så hette det i arbets-programmet.

De viktigaste punkterna i programmet gällde kampen mot strejkbryteriet, åttatimmarsdagen, kravet på obligatorisk arbetslöshetsförsäkring och så naturligtvis facklig enhet, såväl i Sverige som internationellt. Själva kommittén gavs en bred sammansättning; förutom kommunister fanns där även syndikalister och socialdemokrater. Kommittén fick i uppdrag att ge ut en tidning, ”Facklig Enhet”. LO-ledningen gick ut med ett cirkulär som uppmanade medlemmarna ”att i fortsättningen icke låna sig till sådana skadliga och för arbetarklassen meningslösa och rentav skadliga sammankomster”(20). Fastän konferensen var så ”skadlig” blev det inte mer än en varning den här gången.

Om man får tre SKP-ledningens egen utvärdering gick arbetet trögt de två första åren. Tid-ningen kom inte ut så som den borde och propaganda- och mötesverksamheten sköttes dåligt. Man hade föresatt sig att bilda lokala enhets- och aktionskommittéer. Efter två år var dessa ännu bara 40 till antalet. Inflytandet bland socialdemokratiska arbetare bedömdes som mycket

begränsat, vilket naturligtvis var ett avgörande misslyckande. Enhetskommittén hade genomfört två insamlingar till stöd för strejkande arbetare, bl.a. en till den engelska gruvarbetarstrejken, som enligt kommittén tvingat landsekreteriatet att själv organisera en stödinsamling. SKP hade avdelat en ombudsman som var sysselsatt med enhetskommittén på heltid. Det verkar inte särskilt mycket och är kanske förklaringen till den usla propagandan.(21)

Nå, kommittén var ju ingen isolerad ö i klasskampens hav och de fackliga stridernas relativa stillestånd under dessa år beskar naturligtvis kommitténs möjligheter till inbrytningar. Det är när klassamarbetspolitiken diskvalificeras i konkret kamp som en klasskampslinje kan nå anslutning. Året 1928 borde i så fall erbjuda ett sådant tillfälle.

Klassarbetet tog sig särskilt provokativa former i och med den s. k. *Mondkonferensen* ("Mondkonferensen" var en arbetsfredskonferens efter engelskt mönster och fick sitt öknamn efter den engelske initiativtagaren sir Alfred Mond. Arbetsgivar- och LO-representanter hade kallats till konferensen av högerregeringen som ett led i dess strävan att "stärka samhörighetskänslan mellan företagare och arbetare, den förnämsta förutsättningen för ökad arbetsfred").

LO:s toppar deltog i konferensen som utmynnade i en "arbetsfredskommitté", sammansatt av två LO- och två SAF-representanter. Detta var emellertid i grövsta laget och ämnet debatterades livligt på LO-kongressen 1931 som gick emot landssekreteriatet och beslöt att LO skulle dra sig ur kommittén.(22)

Tidigare på året hade regeringen drivit igenom kollektivavtal och arbetsdomstol. En kommunistledd massastrejk hade slutat med seger. Gruvarbetarna genomförde en 8 månader lång strejk, som fick en speciell politisk karaktär genom att gruvarbetarna tog understöd av sina sovjetiska kollegor. Som ett svar på den märkliga enhet som "Mondkonferensen" demonstrerade sammankallade enhetskommittéer Arbetarnas Fackliga Landskonferens, "Antimondkonferensen", som kom att hållas i januari 1929.

Landskonferensen fick större anslutning än enhetskonferensen tre år tidigare, 477 fackföreningar fanns representerade. Resolutionen betonade samma krav som 1926, denna gång med utgångspunkt i kampen mot "mondismen". En viktig politisk kursändring var dock förhållningssättet till SAP och SKP. Enhetskommittén anslöt sig till *Profintern*, den kommunistiska fackföreningsinternationalen, som på senare tid börjat gira vänster (i samband med att "tredje-perioden"-politiken introduceras.) Man deklarerade också att enhetskommittén skulle organiseras fastare och använda sådana ord som "kampapparat".(23)

Det dröjde ända till april innan LO-ledningen reagerade. På Representantskapsmötet beslöts att skicka ut det nämnda cirkulär 638. I cirkuläret förklarade representantskapet att det var omöjligt "att samtidigt uppehålla medlemsskap i Landsorganisation och enhetskommittén". Klarare kunde det inte uttryckas: upplös enhetskommittén, annars utesluter vi er!(24)

Först gick kommunistpartiets ledning morskt till offensiven. "Enhetskommittén består", deklarerade man.(25) När LO-ledningen började utesluta ledande kommunister ställdes emellertid frågan på sin spets och när SKP:s arbetsutskott skulle bestämma det fortsatta agerandet delade sig ledamöterna efter de åsiktsgrupperingar som redan var etablerade och som snart skulle bli två partier. Å ena sidan minoriteten som inte ville vika sig för LO-ledningen utan i stället gå till "motoffensiv", å andra sidan majoriteten som ansåg att en reträtt var nödvändig om man inte skulle isoleras från fackföreningsmedlemmarna. Majoritetens linje innebar att enhetskommittén helt enkelt upplöstes. Minoriteten såg ett bibehållande av enhetskommittén som nödvändigt, även om detta ledde till uteslutningar. Dessa skulle man bekämpa så gott man kunde.

”Tredje periodens” fackliga taktik.

När minoriteten ville ignorera LO-ledningens uteslutningshot var det som sagt ingen tillfällig meningsskiljaktighet utan ett uttryck för den nya linje som Komintern slagit in på efter 1928 års världskongress. Och de idéer Sillen, Linderot m.fl. förfäktade i fråga om enhetskommittén i det enade SKP:s sista diskussioner, skulle blomma ut och frodas i det ”nya” SKP:s propaganda ända fram till 1934, då den kommunistiska rörelsen återigen ”bytte politik”.

Redan vid sin första kongress slog ”sillénarna” fast ”att SKP endast genom en djärv och avgörande tillkapning av Kominterns nya fackliga taktik kan vara i stånd att vinna de radikaliserade arbetarmassorna ... Genomförandet av denna linje kräver ett beslutsamt genombrytande av fackföreningslegalismen och av de reaktionära förbundsstadgarna”. I polemik mot SP-ledarna betecknade man det som ”en farlig opportunistisk illusion att antaga att vi under nuvarande förhållanden skulle kunna erövra den reformistiska fackförbundsapparaten.”(26)

Ändå ville man inte gå så långt som till att lämna de traditionella fackföreningarna och bilda nya. En sådan ståndpunkt hade annars inte varit orimlig, sett utifrån Kominterns agerande i en del andra länder. Stalin hade förespråkade nya parallella fackföreningar, helt kontrollerade av kommunistpartierna och röda fackföreningsinternationalen beslöt 1930 att de kommunistledda oppositionerna skulle upprätta egna fackliga organisationer i många länder, i flera fall med katastrofalt resultat. Politiken med ”röda fackföreningar” skulle emellertid inte tillämpas i Sverige. Tvärtom, SKP gick emot en sådan politik och hävdade att ”huvudvikten alltjämt måste läggas på arbetet bland de organiserade massorna i de reformistiska fackföreningarna”.(27)

Men SKP:s inställning var, milt uttryckt, motsägelsefull. I stället för att försöka vinna fackföreningarna för en revolutionär politik (en sådan linje var ju ”illusionsmakeri”), skulle man bygga upp ett starkt stöd för en ”revolutionär facklig opposition” vars uppgift var att ”förbereda, organisera och självständigt leda arbetarklassens strejkstrider, inte med reformisterna, utan mot dem”.(28) Det talas i SKP:s skrifter från denna tid om ”speciella kamp-ledningar” eller ”kamputskott” som skulle tillsättas av arbetarna, *vare sig de var fackföreningsanslutna eller inte*.(29)

Komintern kallade denna politik ”enhetsfront underifrån”, d.v.s. man skulle kämpa tillsammans med socialdemokratiska arbetare, inte med eller oavsett deras ledare, utan fr.a. *mot dem*. Den fackliga linjen var naturligtvis en konsekvens av ”tredje periodens” tro på en massiv radikaliserings av arbetarna och behovet av att samla klassen inför den omedelbart förestående slutstriden. En ”korrekt” revolutionär linje fick s.a.s. företräde framför den fackliga rörelsens enhet.

Arbetarnas samling i den omedelbara ekonomiska intressekampen fick stå tillbaka för kampen mot ”socialfascisterna” (d.v.s. SAP och SP) och propagandan för en ”kommunistisk politik” ställdes i förgrunden. SKP uppmanade arbetarna att ”behandla den reformistiska fackföreningsbyråkratin som en lika farlig fiende till arbetarklassen som kapitalisterna”(31) Ty ”endast under ledning av Sveriges kommunistiska parti och den Röda fackliga oppositionen kan arbetarna föra kampen till seger... Bryt med de reformistiska ledarnas och den fackliga byråkratins och deras hjälparens arbetarfientliga politik. Slå vakt om det Kommunistiska Partiet genom massanslutning till dess organisationer”(32)

”Arbeta där massan finns!”

Kominterns ”nya” fackliga taktik var inte speciellt framgångsrik, i synnerhet inte när den tillämpades ”djärvt”. Den utformades ju inte heller i första hand utifrån kommunisternas

behov i fackföreningarna. Ultravänstertaktiken var en följd av det ryska partiets interna uppgörelser och Stalins kamp mot "högerfaran" i Sovjetunionen. För att spetsa till det: "Den svenska revolutionen" fick stå tillbaka för den sovjetiska statsmaktens, eller rättare, dess ledande fraktions intressen. Denna politik, att underordna kommunistpartierna sovjetstatens intressen, behandlar vi utförligare i avsnittet om SP:s internationella ställning.

I praktiken kom Komintern under denna period att föra samma politik som dess grundare en gång kallade "löjligt barnkammarjoller".(33) I de länder där Profintern (34) bildade röda fackföreningar blev dessa inget annat än en andra upplaga av kommunistpartiet. Att ansluta sig till den röda fackföreningen blev för arbetaren detsamma som att gå till kommunistpartiet, samtidigt som han lämnade den dominerande fackföreningsrörelsen. Kommunisterna gick således självmant, ur de traditionella fackföreningarna för att stå utanför dessa och ifrån sina obefläckade röda fackföreningar propagera för kommunismen. Detta i tron att samhällsutvecklingen raskt skulle radikaliserar arbetarmassorna, få dem att lystra till kommunisternas uppmaningar och strömma över till "de röda".

I själva verket ledde taktiken till kommunisternas isolering från dessa arbetarmassor, en konfrontation med fackföreningen och inte framför allt med dess reformistiska ledare. Man avstod från att bekämpa byråkraterna på deras egen planhalva, för att låna en idrottsterm. Kommunisternas möjligheter att ingripa fackligt begränsades till de situationer då styrkeförhållandena var så gynnsamma att man kunde genomföra en strejk utanför de traditionella ledarnas kontroll. I övrigt inriktade de sig på propaganda; för en revolutionär politik och mot "förrädarna". Alltsammans blir logiskt utifrån perspektivet på en snar revolution. Det var emellertid en verklighetsfrämmande logik som på sina håll fick katastrofala konsekvenser, inte minst i Tyskland där fascismen trampade fram över en splittrad arbetarrörelse.

Men den svenska kominternsektionen gick nu inte så långt som till att försöka skapa en röd fackföreningsrörelse. Tvärtom sade sig SKP värna om fackföreningsrörelsens enighet. På sin tidigare nämnda första kongress sade man t.o.m. om dem som ville skapa röda fackföreningar i Sverige: "dylika tendenser och stämningar (måste) varhelst de framträder avgjort...bekämpas".(35)

Men, enbart med sådana deklamationer kommer man naturligtvis inte förbi det grundläggande problemet; hur bemöta reformisternas uteslutningshot? Hur stora eftergifter kan kommunister göra för att behålla sitt medlemskap i de traditionella fackföreningarna?

När företrädare för SP attackerade kominternpartiets fackliga politik sköt de in sig på inkonsekvenserna. Omsorgen om den fackliga rörelsens enighet kunde inte tas på allvar när man samtidigt ville sätta organisationerna ur spel.

Att låta egna "kamputskott" ersätta den ordinarie ledningen betecknade Emil Andersson i SP:s ledning som en "fackligt organisationsvidrig handling". Särskilt som utskotten också skulle bestå av oorganiserade arbetare. Kamputskotten måste fördömas oavsett de lokala styrkeförhållandena, menade Andersson. De skulle få hela den övriga fackföreningsrörelsen emot sig och därmed ställas utan ekonomiskt stöd. Jämfört med reguljära fackliga strejkutskott stod de oerhört svaga. Kamputskotten skulle få "fyra viktiga följder; de splittrade den fackliga rörelsen, försvagade arbetarnas kampfront, medförde att revolutionära arbetare drevs bort ur fackföreningarna samt, som en konsekvens av det sista, att reformisternas ställning stärktes". Andersson sammanfattar: "De som propagerar tillsättande av sillénska 'kamputskott' begår således en förbrytelse mot arbetarklassen"(26)

SP hängde upp sin fackliga politik på två huvudteser:

1. Kommunisterna ska verka i de reformistiska fackföreningarna.

2. Den fackliga rörelsens enighet måste bevaras.

Även om SKP:s företrädare med läppar och penna bekände sig till samma teser förordade man, som Emil Andersson påvisade, en helt annan tillämpning, som stred mot dem. Det sen sägs i dessa teser var i själva verket ingenting annat än den linje Komintern länge följt. I historisk mening var det således SP som var kominterntroget.

I kominterndokumenten fanns gott om citat att dänga i skallen på ”sillénarna”, t.ex. följande ur Kominterns program:

”Att verka i reaktionära fackföreningar – skickligt erövra dem, vinna de breda fackligt organiserade massornas förtroende, avsätta och uttränga de reformistiska ledarna från deras positioner – det är en av de viktigaste uppgifterna under revolutionens förberedelseperiod”.(37)

De som teg lättvindigt på nödvändigheten av att arbeta i ”reaktionära” fackföreningar bortsåg från huvudproblemet; den organisationslojalitet som kommunisterna måste övervinna tör att vinna arbetarklassens majoritet för en revolutionär politik. En lojalitet som band arbetarna vid de socialdemokratiskt behärskade organisationerna, som erfarenheten bekräftat gång på gång och som bara kunde brytas genom ett tråget arbete i dessa organisationer. Eller som Kilbom uttryckte det:

”Endast i och genom den dagliga kampen för tusen och en dagsfrågor samlas och skolas det arbetande folket till uppslutning omkring kommunismen för slutmålet, aldrig genom blotta och mekaniska propagandafraaser. Massornas egen insats är alltid av avgörande betydelse”.(38)

Vi har tidigare citerat ur Lenins uppgörelse med ”vänsterkommunismen”, ”Radikalismen, kommunismens barnsjukdom”, som just behandlar taktiska problem av den här typen. I ”Radikalismen...” skriver Lenin om de som

”av den reaktionära och kontrarevolutionära andan bland fackföreningarnas *överskikt* drager den slutsatsen att ... man bör gå ut ur fackföreningarna!! Vägra att arbeta i dem!! Skapa nya utspekulerade organisationsformer för arbetarna!! Detta är en sådan oförlåtlig dumhet, att den är liktydig med att kommunisterna visar bourgeoisin den största tjänst”.

Och vidare:

”Att inte arbeta inom de reaktionära fackföreningarna innebär att lämna de otillräckligt utvecklade eller efterblivna arbetarmassorna under inflytande av de reaktionära ledarna...”

Enligt Lenin måste kommunisterna

”...ovillkorligen *arbeta där massan finns*. Man måste förstå att bringa alla slags offer, övervinna de största hinder för att systematiskt, hårdnackat, ihärdigt och tåligt propagera och agitera just i de institutioner, föreningar och förbund, där den proletära eller halvproletära massan finns, även om de är aldrig så reaktionära”.

1929 öppnar sig alltså en djup klyfta mellan de som är trogna Kominterns tradition och de som är lojala mot den kominternska *organisationen*, Man kan skönja en sådan motsättning i världsorganisationens politik ända från 20-talets mitt, men under dessa år hade SKP kunnat föra en ”kilbomsk” politik utan att komma i konflikt med Kominterns ledning, en politik som för övrigt hade fått stöd även av de s.a.s. ”organisationstrognas”. Kominterns ”nya djärva” taktik ställde hårdare krav än så på sina medlemmar.

Den svåra legalismen.

Den gyllene regeln för Socialistiska Partiets fackliga arbete d.v.s. nödvändigheten av att ”finnas bland massorna”, fick som konsekvens vad Kennerström kallar ”den fackliga legalismen”. Ville man behålla sitt medlemskap fick man också böja sig för stadgarna och, när det kom till kritan, också underkasta sig den reformistiska ledningen.

En sådan linje reste naturligtvis kinkiga problem som ultravänsterlinjen lättvindigt undvek. Själva syftet med att ”finnas bland massorna” var ju att vinna dessa för en revolutionär politik. Att göra fackföreningsbyråkraterna till ”generaler utan trupper”.

Om man accepterade den taktiska nödvändigheten av att underkasta sig i vissa lägen fick man inte upphöra att ”vara kommunist”, att i någon form bedriva oppositionellt arbete. Oppositionen skulle, för det första, vara organisatoriskt effektiv utan att bryta med legalismen och, för det andra, ha ett sådant program att den förmådde bryta partiloyaliteten och göra inbrytningar bland socialdemokratiska arbetare. För det tredje måste den kunna bemöta reformisternas motåtgärder. Hur oppositionen lyckades i det sista avseendet var naturligtvis avhängigt av hur den lyckades i det: andra d.v.s. hur stor bredd den fick.

När vi gick igenom tidigare erfarenheter såg vi att problemen var desamma där. Man löste dem med varierande framgång och skaffade sig erfarenheter som uppenbarligen ligger till grund för ”kilbommarnas” fackliga agerande.

Redan den ungsocialistiska erfarenheten visade på det ofruktbara i att bilda nya organisationer, ”revolutionära fackföreningar” (och då bortser vi från de ideologiska motsättningar som fanns mellan revolutionära socialdemokrater och syndikalister, motsättningar som f.ö. inte var så givna som det kan verka nu efteråt.)

Svenska fackoppositionen verkar också lite ”barnslig” i historiens ljus. Några ledare gick helt enkelt ut i en annons och proklamerade en facklig opposition. Programmet, omfattande och präglad av ungsocialistiska influenser, verkar knappast ägnat att skapa en enhetsfront med arbetare som fortfarande hade en gnutta förtroende för de reformistiska ledarna. En del av förklaringen ligger naturligtvis i det ”revolutionära läget”. De svenska arbetarna radikaliserades hastigt. ”Fackoppositionens” grundare hade förmodligen väntat sig att radikala arbetare skulle ansluta sig till dem stora skaror. Som vi sett växte det också fram starka radikala strömningar bland de fackföreningsanslutna arbetarna. De växte kring mera opreciserade krav på motoffensiv mot stat och kapital men med en tydlig revolutionär udd. Därmed vittnar den stora anslutningen kring kravet på att skriva in socialismen i fackförbundens stadgar. Men genom att försöka samla arbetarna för sin ”rena” plattform tycks ”fackoppositionen” ha hamnat vid sidan om den radikala rörelsen. (än en gång: I ett läge av så stark politisering, kan man förmoda att det syndikalistiska inflytandet fick mindre gynnsamma konsekvenser för den radikala rörelsens möjlighet att samlas kring *politiska* krav.)

Fackliga propagandaförbundet var den första oppositionen utan syndikalister i ledningen. Som vi tidigare konstaterat agerade man sekteristiskt och blev en facklig samling av SSVP/SKP:s medlemmar. Det var inte heller ett sätt att smida enhet.

Varken ”fackoppositionen” eller ”propagandaförbundet” behövde ta ställning till uteslutningshot. Det fick, som bekant, enhetskommittén göra. Det är inte bara det som gör enhetskommittén så intressant. Hela uppbygget sköttes på ett mer ”moget” och erfaret sätt än de föregående försöken. Initiativen diskuterades noggrant och beslutades i SKP:s ledning (som vi ska se spelade också kominternledningen sin roll.) Det var också den ojämförligt mest framgångsrika av kommunisternas fackliga inbrytningar. Med Kennerströms ord var ”perioden 1926-29 höjdpunkten för den svenska kommunismens fackliga inflytande: det torde ha omfattat närmare en femtedel av de LO-anslutna arbetarna och var koncentrerat på fackföreningsnivå”.(40)

Vad var det då som var ”moget och erfaret” i uppbygget av enhetskommittén? Det första är organisationen. Man undvek att organisera ett fast vänsterblock som hade gjort det lätt för LO-ledningen att tala om splittring.

Vi ska emellertid lägga märke till att detta inte var något givet för UP-ledningen. Tvärtom var arbetsutskottets majoritet för en fastare organisation, bl.a. med argumentet att en fastare organisation skulle *minska* risken för uteslutningar. (41) Nu, 1926, var det Kominterns exekutivkommitté som ingrep för en mera "legalistisk" linje.

Bara några dagar före enhetskonferensen fick SKP ett telegram från Moskva som drog upp riktlinjerna som kom att bestämma enhetskommitténs utformning(42); en enhetskommitté valdes som centrum för den radikala oppositionen, utan organisation och stadgar. Kommittén gav ut sin tidning, höll möten o.s.v. Sedan ankom det på *fackföreningarna* runt om i landet att tillsätta lokala enhets- och aktionskommittéer. För att finansiera sin verksamhet skickade enhetskommittén brev till olika fackföreningar med böner om bidrag. Man uppmanade fackorganisationerna att på medlemsmöten besluta sig för regelbundna, månatliga penningbidrag.(43)

Programmatiskt präglades enhetskommittén av samma "lösa" och "breda" anda. Det arbetsprogram som antaga på enhetskonferensen "saknade direkta kommunistiska paroller och angrepp på socialdemokratin".(44) Det var helt koncentrerat kring den fackliga enheten, kampen mot strejkbryeriet, arbetslöshetsförsäkringen och åttatimmarsdagen. Samtidigt som man omsorgsfullt betygade sina avsikter att verka "inom ramen av de fackliga organisationernas stadgar och beslut"(45)

Emellertid kom Kominterns nya vindar att blåsa även över enhetskommittén. 1928 var som vi har sett ett framgångsrikt år för oppositionsrörelsen. Men det var också "tredje periodens" inledning och vad det betydde för enhetskommittén har redan nämnts; på "antimondkonferensen" 1929 anslöt man sig öppet till Profinterns, den röda fackföreningsinternationalens, politik. Man började tala om kommittén som "kampapparat" o.s.v. En representant för Profintern var närvarande och uppmanade i sitt tal enhetskommittén att "ta ledningen över arbetarmassorna" i strejkstrider. Till synes var detta bara en fras som inte följdes av praktisk handling, tvärtom fortsatte man att betona sin avsikt att stanna i den reformistiska fackföreningsrörelsen. Organisationen blev inte fastare än förut.(46) Däremot ökade det naturligtvis LO-ledningens möjligheter att inför socialdemokratiska arbetare motivera disciplinära åtgärder.

När "cirkulär 638" kommer är det med enhetskommitténs bidragssystem som förevändning. "Landsekretariatet uppfattade (bidragen) som ett försök att organisera en permanent institution med fasta avgiftsinbetalningar vid sidan om landsorganisationen och fackförbunden", heter det i den officiella historieskrivningen.(47) Detta var givetvis bara ett svepskäl (betänk bara att bidragssystemet existerat i tre år redan). Fackföreningsbyråkratin började helt enkelt känna att dess ledarskap var ifrågasatt. Oppositionen hotade de traditionella ledarnas positioner. Det framgår med all önskvärd tydlighet av de diskussioner i LO:s representantskap som föregick cirkuläret. Eller vad sägs om följande uttalanden av i tur och ordning metallordföranden Fritiof Ekman, (s)-riksdagsmannen Hilding Molander och LO:s ordförande Arvid Thorberg:

"Det går icke an att tillåta kommunisterna fortsätta med sitt förstörelsearbete. Vi måste ha en uppgörelse med dem...Kommunisterna böra icke få välja tidpunkt utan vi böra nu resolut och utan tvekan sätta punkt för deras förstörelsearbete. *Varje dag blir stämningen sämre för oss*".

"Vi ha endast att avgöra om vi vilja inskrida mot splittrarna eller får våra organisationer sönderslagna av dem... *Ty får det pågå som hittills så dröjer det inte länge förrän det är för sent*".

"...vi måste ha klart för oss, att fackorganisationerna komma att splittras på vissa platser, där kommunisterna fått för mycket att säga till om. Det kan inte hjälpas. *Det är bättre att ta den risken nu än att bli ställd inför en mycket större risk längre fram*". (48) (Våra kursiveringar.)

Det var således inte för ”principer” eller ”stadgar” som LO-ledningen ingrep. Man slogs helt enkelt för sin ställning som ledare för den svenska fackföreningsrörelsen.

Då inställer sig automatiskt frågan; om nu enhetskommittén var så stark, varför var LO-ledningens åtgärder då så framgångsrika? Och då är vi inne på den tredje av våra frågeställningar, nämligen hur garderade sig enhetskommittén och SKP-ledningen mot uteslutningshoten? Man skulle kunna förvänta sig att det gick att mobilisera tillräckligt många medlemmar för att tvinga LO-byråkratin på reträtt. Uppenbarligen klarade man inte av det. Först protesterade man kraftigt, sedan, när uteslutningarna började verkställas, slog SKP-ledningen till reträtt och lät sina kader gå ur enhetskommittén. Våra källor förtäljer inte hur man praktiskt gick till väga för att ge protesterna tyngd och åstadkomma aktivitet mot uteslutningarna. Vi kan bara göra några allmänna reflektioner.

Till en del består problemet naturligtvis den organisatoriska lösligheten. En fastare organisation kan lättare mobilisera många medlemmar till speciella aktioner. Och även nu kunde man ha försökt dra samman protestaktioner och demonstrationer, men resultatet hade ändå blivit en splittring, därom vittna LO-ledningens beslutsamhet. Å andra sidan hade en fastare organisation förmodligen, enligt de resonemang vi tidigare fört, stått svagare inför medlemsopinionen.

Det var emellertid ett politiskt problem också. Kennerström säger svävande att ”man...hade försummat att skaffa sig tillräcklig facklig-politisk styrka för att kunna bemöta det uppenbarligen överraskande motangreppet.(49) Vad Kennerström menar vet vi inte. Men en orsak till att LO-ledningen lyckades hålla rättning i leden måste ha varit enhetskommitténs oförmåga att attrahera *betydande* skaror av socialdemokratiska arbetare, vilket i sin tur hänger ihop med kommitténs programmatiska utveckling 1928-29, som kulminerade på ”antimondkonferensen”, med Profintern och ”kampgrupper”.

De ”djärva” tongångarna kan inte ha stärkt socialdemokraternas vilja att försvara ”kommunisternas splittringsorganisation”. Man ska komma ihåg att opinionen mot LO:s uppslutning på mondkonferensen var massiv, som vi tidigare konstaterat tog LO-kongressen - 31 t.o.m. avstånd från den s.k. arbetsfredskommittén. Samtidigt var det alltså möjligt att kväsa den opposition som hade organiserat motståndet mot konferensen. Det antyder att de radikala fraserna schabblade bort möjligheterna till en verklig enhet mellan socialdemokratiska och kommunistiska arbetare kring vissa centrala sakfrågor, t.ex. facklig enhet, mondismen, strejkbryteriet, kollektivavtalslagen, just vilka krav som kunnat smida en sådan enhet är naturligtvis svårt att säga.

Men det är uppenbart att SKP:s agerande när cirkulär 638 väl var ett faktum – den förödmjukande reträtten var den enda utvägen.

Noter till ”Stalin eller ...”

1. Casparsson, *LO under fem årtionden*, del 1. sid. 390.
2. Caaparsson, anf. arb. sid. 425.
3. Casparsson, anf. arb. sid. 428.
4. Med Zennströms ord.
5. Bl. a. Albert Jensen. Se Casparsson, anf. arb. sid. 431-432 och Kilbom, *I hemligt uppdrag*, sid. 240-241.
6. Kilbom, anf. arb. sid. 241.
7. Casparsson, anf. arb. sid. 433.

8. Casparsson, anf. arb. sid. 434.
9. Kilbom, anf. arb. sid. 244.
10. Kilbom, anf. arb. sid. 244.
11. Kilbom, anf. arb. sid. 248.
12. Casparsson, anf. arb. sid. 436.
13. Kilbom, anf. arb. sid. 255.
14. Claudín, *Krisen i den kommunistiska rörelsen*, del 1, sid. 163-164. [[Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#)].
15. Casparsson, anf. arb. sid. 600-601.
16. Casparsson, anf. arb. sid. 601.
17. Kilbom, anf. arb. sid. 250-251.
18. Kennerström, anf. arb. sid. 17..
19. Kennerström, anf. arb. sid. 17.
20. Casparsson, *LO under fem årtionden*, del 2, sid. 73.
21. Kennerström, anf. arb. sid. 18. Casparsson, anf. arb. sid. 74.
22. Casparsson, anf. arb. sid. 164-185.
23. Kennerström, anf. arb. sid. Casparsson, anf. arb. sid. 75-78.
24. Casparsson, anf. arb. sid. 80.
25. Kennerström, anf. arb. sid. 19.
26. *Teser och resolutioner antagna av SKP:s åttonde kongress*, 30 nov.-2 dec. 1929, sid. 57.
27. Anf. arb. sid. 55.
28. Casparsson, anf. arb. sid. 83.
29. Kennerström, anf. arb. sid. 45.
30. På sin femte kongress 1924 gjorde Komintern en distinktion rörande enhetsfrontens 3 former. Man skilde på: a) Enhetsfronten underifrån. Den ansågs alltid och överallt nödvändig. b) Enhetsfronten underifrån kombinerad med förhandlingar och försök till kombinationer ovanifrån. Detta var en metod som kunde användas i länder där socialdemokratin var en betydelsefull faktor. c) Enhetsfront enbart ovanifrån. Denna avvisades kategoriskt. Tysken Thalheimer kritiserar idén om enhetsfront underifrån och kallar den en "begreppslig självmotsägelse". Om man inte vänder sig till de reformistiska *organisationerna* med förslag om aktionsenhet, kan man inte längre tala om enhetsfronttaktik, menar Thalheimer. Se *The Communist International II* sid. 151-152. Kennerström, anf. arb. sid. 41-42.
31. Casparsson, anf. arb. sid. 84.
32. Casparsson, anf. arb. sid. 724.
33. Lenin, *Radikalismen kommunismens barnsjukdom*, sid. 45.
34. Röda Fackföreningsinternationalen.
35. Se not 26.
36. Kennerström, anf. arb. sid. 45.

37. Kennerström, anf. arb. sid. 43.
38. Kilbom, *Revolutionär samlings*, sid. 17-18.
39. Lenin, anf. arb. sid. 49-50.
40. Kennerström, anf. arb. sid. 20.
41. Kennerström, anf. arb. sid. 17.
42. Kennerström, anf. arb. sid. 17.
43. Kennerström, anf. arb. sid. 19. Casparsson, anf. arb. sid. 79.
44. Kennerström, anf. arb. sid. 17.
45. Kennerström, anf. arb. sid. 17.
46. Casparsson, anf. arb. sid. 77. Kennerström, anf. arb. sid. 18-19.
47. Casparsson, anf. arb. sid. 79.
48. Kennerström, anf. arb. sid. 20-21, 227.
49. Kennerström, anf. arb. sid. 21.

Socialistiska Partiet och internationalism

I sin studie över Socialistiska Partiet behandlar Kennerström(1) partiets internationella relationer ganska ingående. I minst och mycket kommer därför det här avsnittet att te sig som en utvidgning av hans studier men med en något annorlunda infallsvinkel. I avsnittet kommer vi så att formulera en del kritik mot hans tolkningar och slutsatser. I synnerhet kommer vi att diskutera hans värdering (a la Realpolitik) av Kominterns s k folkfrontspolitik i slutet av 30-talet. Vi menar att hans värdering av folkfrontsexperimenten är i högsta grad diskutabla och att de i viss mån påverkar hans bedömning av SP:s politik och utrymme.

Kennerström har valt att kalla sin avhandling för "Mellan två internationaler" för att understryka den bild av partiets "mellanställning" och operativa utrymme han målar upp, Vad han avser är de s k Andra och Tredje Internationalerna, de socialdemokratiska och å andra sidan Komintern-anslutna partierna som tillsammans utgjorde huvudströmningarna inom den europeiska arbetarrörelsen. Kennerström menar att SP:s överlevnads- och tillväxtpotentialer bestäms av dess position mellan dessa båda dominerande strömningar,

På den inhemska politiska arenan är det i viss mån korrekt. I internationellt perspektiv är det en bild som kräver modifiering. Den typ av strömning inom arbetarrörelsen som SP representerar och som vi karakteriserar som centristisk (vi skall diskutera detta begrepp i ett senare avsnitt) relaterade sig strängt taget mellan tre internationella strömningar. Dels de båda ovan nämnda huvudtendenserna Och dels den trotskistiska internationella Vänsteroppositionen.(2)

Det är de här tre strömningar som anger de politiska villkoren för Socialistiska Partiet och likartade organisationer i kraft av sina större politiska eller organisatoriska tyngd eller specifika homogenitet. Det är i de tre internationalernas kraftfält som SP:s internationalism kommer till uttryck.

När den svenska sektionen av Komintern för andra gången splittras 1929 har Tredje Internationalens utveckling från en oberoende revolutionär sammanslutning till en organisation de facto underordnad den sovjetiska ledningens behov och intressen gått mycket långt. Det sovjetiska kommunistpartiet hade av ganska naturliga skäl redan från början en mycket stark ställning inom den sammanslutning av kommunistiska partier Komintern avsåg att utgöra.

Genom Tredje internationalens medvetet centralistiska struktur som gav den valda ledningen långtgående befogenheter visavi medlemsorganisationerna gavs det sovjetiska inflytandet en stark organisatorisk ställning. Men det var ett inflytande på gott och ont. Det sovjetiska kommunistpartiet balanserade på en oerhört snäv bas. Den sovjetiska arbetarklassen var en ynka – av inbördeskriget försvagad – minoritet i ett veritabelt hav av bönder vars inställning till den unga arbetarstaten var en permanent osäkerhetsfaktor. Om inte detta, förhållande snabbt kunde brytas genom segerrika revolutioner i det industrialiserade Västeuropa skulle den ryska revolutionens alla landvinningar gå ett osäkert öde till mötes.

Detta var den strategi som de bolsjevikiska revolutionsledarna satte sin förhoppning till under de första åren efter oktoberrevolutionen. Men det revolutionära uppsvinget i Europa ebbade snabbt ut utan att ha uppnått några avgörande framgångar, vilket i sin tur fick konsekvenser för Sovjet och dess ledning. Alla de problem vars strategiska lösning låg i hoppet om ett proletärt genombrott i Västeuropa, tog sin tribut i det sovjetiska kommunistpartiets degeneration.

Den ekonomiska efterblivenheten, byråkratiseringen, arbetarklassens svaghet, det sociala trycket från miljoner och åter miljoner småproducenter på landsbygden, allt detta ligger till grund för utvecklingen mot Stalins välde. Under så gott som hela tjugotalet rasar kamper inom partiets ledning mellan talesmän för olika tendenser, riktningar och förhoppningar tills en gruppering återstår. Inte i kraft av ett överlägset program utan helt enkelt i kraft av att det uttrycker den starkaste sociala grupperingens förhoppningar och intressen, nämligen parti- och statsbyråkratin. Byråkratins autonomi är i sig ett uttryck för alla andra sociala krafter svaghet och oförmåga att pressa sin vilja på den unga men svaga sovjetstaten. Det är dess mentalitet, dess perspektiv som kommer till uttryck i den stalinistiske fraktionen.(3)

Komintern kan knappast undgå att påverkas av den här utvecklingen. Från att ha varit ett organ överordnat det sovjetiska kommunistpartiet förvandlas det gradvis till ett utrikespolitiskt verktyg för den sovjetiska ledningen. Det är ingen automatisk process. Under hela 20-talet skakas Komintern av uppslitande fraktionsstrider som vid mer än ett tillfälle leder till utrensningar och avsplittringar samtidigt som det interna livet och demokratin förtvinade. Gradvis, men allt tydligare, uppmuntras tendenser tilloreflekterad underkastelse för den sittande ledningen, dvs den härskande grupperingen i det sovjetiska kommunistpartiet. Denna utveckling undgår naturligtvis inte att påverka de kommunistiska partiernas ställning och utveckling i respektive länder, Claudia visar i sifferform hur Komintern går tillbaka under större delen av 20-talet:(4)

1921	1922	1924	1928	1931
887,745	779,102	648,090	445,300	328,716

I beräkningen inkluderas inte det sovjetiska partiet. Claudín påpekar helt riktigt att tillbakagången inte enbart är beroende av den interna utvecklingen, men att den spelar en mycket viktig roll.(5)

Isaac Deutscher, Stalins och Trotskijs främste biografiker, beskriver resultatet av den här utvecklingen:

”Flertalet västliga kommunistpartier hade vant sig vid att agera i ett flerpartisystem där de vanligtvis åtnjöt formell frihet att kritisera och debattera. Deras ledare befann sig nu i den paradoxala situationen att inom den egna organisationen behöva neka sina följeslagare rättigheter som de hade utanför organisationen. 1930 kunde inte längre någon tysk, fransk eller annan kommunist avvika från partilinjens. De var tvungna att acceptera alla uttalanden från Moskva som heliga budord. På så vis blev varje kommunistparti något av en bisarr enklav i sitt eget land, en

gruppbildning som skarpt avgränsades från resten av nationen, inte så mycket på grund av sina revolutionära avsikter som på grund av ett beteendemönster som hade lite att göra med de avsikterna. Mönstret var en halvkyrklig ordens som utsatte sina medlemmar för en andlig exercis som var lika sträng som vilken som helst klosterordens sedan motreformationen. Det är sant att stalinisternas Komintern med hjälp av denna exercis åstadkom utomordentliga disciplinresultat. Men disciplin av detta slag är förödande för effektiviteten i ett revolutionärt parti. Ett sådant parti måste vara bland och av tolkat det arbetar för. Det får inte skaffa sig en särställning med hjälp av ceremonier knutna till en esoterisk kult. Med sina knäfall, offerhyllningar och rökelsebrännningar fascinerade stalinismen otvivelaktigt många intellektuella som sökte en tro och som senare skulle förkasta den som "guden som svek". Men kulter som fångslade dem, lockade sällan arbetarmassorna, de "rakryggade proletärerna" som den var avsedd för".(6)

Deutscher påpekar också att rigiditeten och det mekaniska kravet på linjetrohet effektivt bidrog till att handikappa kominternpartiernas förmåga att vinna gehör.1

Den svenska kominternsektionens splittring 1929 hade som direkt orsak Kominterns skarpa gir från sin tidigare kurs in i den sk "tredje perioden"-politiken. Enligt Kominterns var kapitalismen på väg in i en djup kris som skulle skärpa dess motsägelser till det yttersta. Enorma möjligheter till revolutionära genombrott öppnade sig för kommunistpartierna. Som en konsekvens av detta perspektiv skärptes hållningen till de socialdemokratiska partier» som utmålades som de verkliga huvudmotståndarna. Oförsonlig kamp mot "socialfascismen" stod på dagordningen. Det svenska partiets ledning ställde sig bakom den allmänna inriktningen så som den formulerades på Kominterns kongress 1928 – men ryggade tillbaka för den extrema tolkning som blev allt tydligare från Kominterns sida.

Idag anser många seriösa bedömare att "Tredje perioden"-politiken initierades inte så mycket pga den omedelbart förestående ekonomiska världskrisen som i sig skulle ha motiverat en radikalare politik – som utifrån den stalinistiska fraktionens brott med den av buchariniterna inspirerade politiken under trycket av de radikalt förvärrade ekonomiska problemen i Sovjet och försök att samtidigt slå undan grunden för vänsteroppositionen genom att överta delar av dess program. Den inhemska kursändringen generaliseras i en radikalisering av Kominterns politik. Bl a för att överflygla Bucharinanhängarna i Komintern.

Som en följd av kursändringen utrensades Bucharins anhängare och i internationell skala ser vi uppkomsten av den sk högeroppositionen. "Så kallad" därför att beteckningen inte säger så speciellt mycket, men eftersom den genom träget bruk blivit etablerad skall vi använda den i det här avsnittet för att beteckna de kommunister som sympatiserade med den av Bucharin inspirerade politiken eller, vilket var samma sak, stödde Kominterns förutvarande politik, eller identifierats med den.

Nyanseringen är ingen sofism, t ex Lovestone och hans anhängare som ledd, det amerikanska kommunistpartiet gjorde ett desperat försök i sista minuten att distansera sig från Bucharin när det blev klart vartåt det lutade. Men förgäves, de var i allt för hög grad identifierade med den förutvarande politiken, De rensades ut trots att de bara några månader tidigare erövat partiledarskapet.(8)

På det hela taget rörde det sig om ganska numerärt obetydliga grupper – med undantag för det som skulle bli Socialistiska partiet, där majoriteten av partimedlemmarna valde att avskilja sig från Komintern, i USA fick Lovestone trots sin formellt starka ställning med sig ca 200 medlemmar av ett parti med mellan 10 – 20 000 medlemmar (ca 19 500 1924).(9)

Om Kominterns internationalism sakta men säkert förvandlades till en mekanisk envägs-internationalism, en process som når sin fullbordning i och med iscensättandet av "tredje perioden"-politiken, hur ser då högeroppositionens internationalism ut?

Frånsett den svaga numerären bestod högeroppositionen av många förutvarande ledare för Kominternsektionerna. Deras perspektiv kan sammanfattas i att de såg som sin uppgift att försöka reformera Komintern och på den grundvalen bildade de *Internationale Vereinigung der Kommunistischen Opposition* (IVKO).

Men även om vi inte direkt empiriskt kan belägga det pga otillräckligt material, finns det mycket som tyder på att det inte var någon speciellt homogen organisation och att oppositionens inbördes attityd i hög grad präglades av att "Leva och låta leva". Något som talar för det är dess inkonsekventa inställning till det sovjetiska kommunistpartiet.

Kennerström har fullständigt riktigt pekat på svagheten i deras resonemang: "Roy /en ledande talesman för den här strömningen. vår anm./ kunde visserligen erkänna, att ultravänsterlinjen /så karakteriserades "tredje perioden"-politiken. vår anm./ inom Komintern liksom dess organisationsstruktur var en direkt följd av det ryska partiets dominans. Därav borde också rimligtvis följa, att SUKP var den enda kraft, som kunde förändra Kominterns politik. Men eftersom SUKP i stort sett var förbjudet område för kritisk analys, tog inte högeroppositionens ställning till de helt avgörande frågorna: önskade SUKP verkligen självständiga sektioner inom Komintern? Om så inte var fallet, fanns det då ö h t någon möjlighet, att Komintern skulle kunna reformeras?" (10)

Redan efter en mycket kort tids existens börjar den internationella samfällighet av likartade riktningar som förenats i IVKO att falla sönder. Uppenbarligen fanns inga motverkande krafter av djupare dignitet som förhindrade det internationella sönderfallet. I brist på Kominterns förmåga att upprätthålla en internationell sammanhållning genom i grund och botten disciplinära åtgärder kunde en internationell organisering bara bygga på en gemensam programmatisk grundval och praktik. I brist på detta var varje försök att upprätta en internationell samfällighet dömt att duka under för det centrifugala tryck som bottnar i styrkeförhållandena och den allmänna utvecklingen i respektive hemnation. Sanningen i denna slutsats bekräftas av den trotskistiska oppositionens utveckling

Des internationella Vänsteroppositionen förenades i motsats till högeroppositionen av att den medvetet utgick ifrån en gemensam programmatisk grundval. Trotskisterna som rensats ut betydligt tidigare än högeroppositionen (och paradoxalt nog var det många nu utrensade högeroppositionella som svarat för utrensningarna) kom ungefär samtidigt igång med att bygga upp en internationell organisation. Det hänger samman med att Trotskij förvisades 1929 från Sovjet. Från sin exil på den turkiska ön Prinkipo kunde han ganska snart upprätta förbindelse med de många små och ofta inbördes splittrade grupper som åberopat sig på Trotskij och des sovjetiska vänsteroppositionen. I likhet med högeroppositionen var många av trotskisterna förutvarande ledare för Kominterns nationella sektioner som rensats ut. (11)

Den sovjetiska vänsteroppositionen formerades ursprungligen som en reaktion på SUKP:s allt tydligare degeneration. Dess program syftade till att förstärka den sovjetiska demokratin och försvara revolutionens internationalistiska karaktär mot de tendenser att underordna världrevolutionens strategiska behov Sovjetstatens taktiska som kom till uttryck i parollen om "Socialism i ett land".

Parollen som för första gången restes 1924 innebar ett övergivande av den strategi som väglett bolsjevikledningen under de företa dramatiska åren efter revolutionen.(12) Sakta men säkert och som ett svar på sovjetledningens högervridning utvidgades trotskisternas program till att gälla alla den revolutionära politikens viktiga frågor tills den utgjorde en distinkt strömning inom den kommunistiska rörelsen.

Ofta har det trotskistiska inflytandet under den här perioden avvisats som obetydligt, men det finns mycket som pekar på att vänsteroppositionen hade ett mycket starkt stöd inom det

sovjetiska kommunistpartiet och även inom Kominterns nationella ledningar. I en strid med blanka vapen är det långt ifrån säkert att de olika härskande konstellationerna skulle ha avgått med seger. Men den tid då den interna partikampen fördes med respekt för partidemokratien var på väg att bli historia. Inte ens den s k Förenade Oppositionen som inom sina led organiserade blomman av revolutionsledarna rådde på den samlade kraften hos parti- och statsapparaten. Den formidabla konstellationen till trots, utan annat än meriterna och den politiska tankeklarheten hos en lysande samling marxister och revolutionsledare, kom den till korta. Apparatus tyngd avgjorde kampen. (13)

Trots utrensningarna och den allt grövre hetsen not vänsteroppositionen såg den sig som en oppositionell del av Komintern. Om än uteslutna fortsatte de att kämpa för en reformering av Sovjetstaten och Komintern. I motsats till högeroppositionen var trotskisterna betydligt homogenera i det att de hade ett gemensamt programmatiskt perspektiv och utifrån det en medvetet uppbyggd internationell organisation, där de nationella förgreningarna var underordnade den internationella organisationen. "Leva och låta leva" var den helt främmande.(14)

I motsats till IVKO föll den inte heller sönder. Dess medvetna internationalism var en effektiv garanti mot alla centrifugala tendenser. Från att inledningsvis betraktat sig som en, om än utesluten del, av Komintern ändrade den uppfattning på grund av Kominterns roll i samband med fascismens seger i Tyskland 1933 och uttalade sig för uppbygget av en ny International.(15) Den ansåg att händelserna i Tyskland och frånvaron av någon sin helst seriös självkritik från Kominterns sida mer än något annat klargjorde att Tredje Internationalen inte längre var reformerbar.

Under perioden fram till slutet av 30-talet verkar den utifrån perspektivet på en ny International. 1938 utropar den också den Fjärde Internationalen eller den Socialistiska Revolutionens Världsparti. Grovt skattat har organisationen vid sitt grundande mellan 5-7 000 medlemmar världen över. (16)

Hur förhåller sig då Socialistiska Partiet till Komintern och övriga strömningar med revolutionära anspråk på den internationella arena?

Som klart och tydligt framgår av Kennerström genomlöper SP:s relation till Kominterns två faser. Den första sträcker sig fram till 1932 och utmärks av att det om än trevande och osäkert relaterar sig till Komintern. Det kritiserar Kominterns "ultravänster"-politik men hyser uppenbarligen förhoppningar om att kunna återintegreras, under förutsättning att "tredje perioden"-politiker upphävs. Det är dess officiella attityd men det är också uppenbart att partiledningen inte hyser några större förhoppningar i den riktningen. Dess engagemang i IVKO är inte heller speciellt helhjärtat och det bryter snart (1932) med det. Men det är först under 1933 som partiet i sin press klart och otvetydigt tar ställning mot förhoppningarna om en reformering av Komintern. Glidningen bort från Komintern är fullbordad. Under den andra fasen, som tar sin börjar redan 1931-32, men som kommer till öppet uttryck först under 1933 uttalar sig partiet för en samling av alla partier utanför Andra och Tredje Internationalen.

Under trycket av världskrisen, massradikalisering ock de stora reformistiska och kommunistiska partiernas utveckling har en rad partier utkristalliserats eller radikaliserats: SAPD i Tyskland, (en utbrytning ur SPD), ILP (bröt sig ur Labour) i England, DNA i Norge.

Men Socialistiska Partiet tar inte ställning för omedelbart bildande av en ny och oberoende International. Dess perspektiv är att en sådan måste växa fram genom politiskt klargörande och uppbygge av starka nationella partier.(17) I konsekvens av sitt perspektiv ansluter sig partiet 1935 till den s k Internationella Arbetsgemenskapen (IAG) efter en längre tids kontakter och diskussioner.

IAG som bildades 1932 är en sammanslutning av oberoende socialistiska grupper i mellanställning mellan Andra och Tredje Internationalen. Det är också deras huvudsakliga förenande drag, i övrigt utmärks de av en långtgående heterogenitet. Trots inriktning på upprättande av en ny International bidrar IAG:s heterogenitet till att motverka ansträngningar i den riktningen. IAG, eller London-byrån, som den senare kom att kallas, når sin största omfattning vid mitten av 30-talet, men stagnerar kort därefter och börjar gå tillbaka utan att ha resulterat i något annat än en fortlöpande kontakt mellan en rad arbetarorganisationer i en likartad situation.

För SP:s del innebär kontakterna med de socialistiska partierna i IAG att man fick en internationell kontaktyta som bröt partiets isolering, utan att det egentligen tycks ha fått några djupare konsekvenser för partiets utveckling.

Vad gäller trotskisterna tycks det inte ha funnits några närmare kontakter mellan dem och SP. På en lång rad punkter har SP-ledningen en annan uppfattning än den Internationella vänsteroppositionen, vilket knappast gynnade några närmare relationer. I den mån trotskisterna å sin sida tar upp SP är det i mycket kritiska termer. De betraktar det som vacklande och provinsialt. Efter andra världskriget upprättar dock ett antal fd medlemmar i SP den första svenska sektionen av Fjärde Internationalen, men då har SP sedan länge fallit sönder.(18)

Fascisternas oerhörda tillväxt och maktövertagande i Tyskland och inte minst, den resulterande snabba likvideringen av del tyska arbetarrörelsen var en traumatisk upplevelse som skakade om hela den europeiska arbetarrörelsen.

Fascisternas uppmarsch hade i hög grad gynnats av arbetarrörelsens splittring. Socialdemokratin hade nött det dödliga hotet sed utpräglad passivitet och förlitat sig på styrka i de parlamentariska institutionerna och inte minst sin egen ställning på den parlamentariska arenan. Dess ledning vägrade att inse konsekvenserna av det faktum att den tyska bourgeoisin aktivt slöt upp bakom fascismen. Det innebar att fascismen förutom det massiva stödet från en småbourgeois som radikaliserats av världskrisen också kunde påräkna stöd från avgörande delar av statsapparaten (den militära hierarkin m fl), stora industri- och finansintressen.(19)

De åtgärder den tyska socialdemokratin vidtog var halt otillräckliga. Bl a organiserade de den s k *Järnfronten* för att försvara sig. Fronten hade 4,5 miljoner medlemmar. Men istället för att användas offensivt mot de nazistiska slagskämparna blev dess främsta uppgift att synas men inte vara. (20)

Kommunisternas ”tredje perioden”-politik bidrog i hög grad till splittringen. I stället för att mana till arbetarenhet inför det fascistiska hotet slår det hårt mot socialdemokratin. Det är ”socialfascisterna” som kommunisternas karakteriserar socialdemokratin som är den farligaste fienden enligt Kominterns analyser. Naziströrelsen däremot tilltros inte någon verklig styrka. I en del fall går kommunisterna så långt att de tillsammans med fascisterna slår mot socialdemokratin.(21)

Arbetarrörelsen får dyrt betala för sitt underskattande av den nazistiska faran. I mars 1933 upplöser Hitler via dekret det tyska kommunistpartiet och utesluter dess parlamentsledamöter från Reichstag. Partiets medlemmar utsätts för förföljelser och många av dem släpas iväg till de nyupprättade koncentrationslägren. Kominterns starkaste sektion i Västeuropa går i graven. I slutet av maj är det socialdemokraternas tur att känna av slagkraften hos den nazistiska diktaturen. Redan innan dess har nazisterna gjort slut på fackföreningsrörelsens oberoende. I början av maj besätts den tyska landsorganisationens lokaler och dess kassor beslagtogs. Trots försök att i sista minuten förlika sig med nazistdiktaturen arresteras fackföreningsrörelsens ledare.(22)

Hur uppfattade då Socialistiska Partiets ledning fascismen? Vilken politik föreslog de för att möta detta formidabla hot? För i motsats till Komintern såg de verkligen fascismen som ett verkligt hot.

I sina analyser av den närmar de sig trotskisterna som betonade att fascismen styrka låg i arbetarrörelsens splittring. Från sin exil på den turkiska ön Prinkipo riktar Trotskij maning på maning till de tyska kommunisterna att ge upp sin vanvettiga politik och kämpa för att arbetarrörelsen slöt leden i kamp mot fascisterna. Appeller som klingar ohörda eller möts med grova smädelser från Kominternledningen.

I likhet med trotskisterna betonade SP att kampen mot fascismen bara kunde föras av arbetarrörelsen på grundval av en socialistisk politik, eller som Kennerström uttrycker det: ”Avgörande var således att denna antifascistiska klassallians underställdes arbetarklassens ideologiska och politiska ledning samt att den utformades på revolutionens grund”(23)

Men det verkar inte som om partiet utvecklar någon djupare analys av fascismen som socialt och politiskt fenomen. De såg dock klart att fascistens sociala grundval var småbourgeoisin. Av detta drar de slutsatser att det vore illusoriskt att tro att den skulle kunna föra en självständig politik visavi bourgeoisin. Enligt marxismens synsätt utgör småborgarna en både heterogen och politiskt osjälvständig klassgruppering. Förenklat uttryckt går den alltid i någon av samhällets huvudklassers ledband. Men på basis av det material vi haft tillgängligt verkar det i alla fall inte som om SP:s analys av fascismen är speciellt djuplodande eller ingående.

SP skulle trots vacklan hålla fast vid den ovan formulerade politiken. Des ställde sig därför avvisande till des folkfrontspolitik som Komintern formulerar från mitten av 30-talet.

Folkfrontpolitiken syftar enkelt uttryckt till en bred allians mellan inte bara arbetarorganisationerna utan också delar av bourgeoisin. För att det öh t skall vara möjligt det typen av allians blir det nödvändigt att ge avkall på alla krav som kan tänkas stöta bort den borgerliga partnern i alliansen. I grund och botten blir det därför folkfrontens mest konservativa del som bestämmer villkoret för enheten. Kominterns folkfrontspolitik tog sin början under 1934 och generaliserades snart till att gälla alla dess sektioner.(24)

Folkfrontpolitiken kan mycket väl ses som en korrigering av de föregående årens politik. Ja t o m som en överkorrigering. Det är nämligen så långt man kan komma från det tidiga Kominterns s k enhetsfrontspolitik. Den syftade till enhet mellan arbetarklassens organisationer på grundval av arbetarnas mest brännande krav. I dess perspektiv låg inte bara ett avvisande av folkfrontpolitiken, det förutsatte arbetarorganisationerna politiska självständighet visavi sina allierade. Från enhet inom arbetarklassen mot bourgeoisin, hade Komintern på mindre än tio år gått till en politik som byggde på allianser mellan arbetarklassen och bourgeoisin. Motiveringen var dem allt starkare europeiska reaktionen i fascistens tappning.

Sina mest avgörande test skall folkfrontpolitiken genomgå i Frankrike och Spanien. I båda fallen leder politiken till vissa initiala framgångar. Men en helhetsvärdering ger vid handen att folkfrontpolitiken inte förmår att stoppa den fascistiska frammarschen. Vad värre är, den leder till en djupgående demoralisering av arbetarklassen. När 30-talet närmar sig sitt slut hade arbetarrörelsen krossats i lång rad europeiska länder. ”Hela den europeiska kontinenten var politiskt förlamad och väntade bara på att Hitlers arméer skulle dra fram över den. Det skulle behövas år av nazistisk ockupation och av outhärdligt förtryck och lidande för att tvinga några länders arbetarklasser till förnyad politisk aktivitet eller engagemang i motståndsrörelsen.”(25)

I slutet av 1934 går Sovjet med i Nationernas Förbund och i mitten av maj sluter det en försvarspakt med Frankrike. För det franska kommunistpartiets del innebär det att det måste försvara den kapitalistiska, franska republiken mot hotet från fascistens, minst lika

kapitalistiska, Tyskland. Redan i mitten, av 1934 hade kommunistpartiet, PCF, sökt få till stånd en gemensam front med de franska socialisterna i SFIO. Socialisterna accepterade på villkor att partipolemiken inställdes. Ett villkor som godtogs av PCF. Till samarbetet slöt sig också de franska radikalsocialisterna som namnet till trots var ett borgerligt parti.

I valen 1936 får folkfronten majoritet. Dess seger utlöser en omfattande och spontan våg av strejker och fabriksockupationer. Arbetsköparna tvingas till omfattande eftergifter som stadfästa i det s k Matignon-avtalet och en serie lagar. Men pga av socialistregeringens och kommunisternas politik fullföljdes inte den offensiv som spontant inletts av arbetarna. 1938 faller folkfrontsregeringen och ersätts av en borgerlig koalitionsregering som snabbt inleder en offensiv mot folkfrontsperiodens sociala erövringar utan att arbetarnas organisationer förmår att försvara dem. Des långtgående demoraliseringen inom arbetarklassen leder bl a till att det stora fackförbundets, CGT:s, medlemsantal faller från fem till två miljoner. (26)

I Spanien upprättas en folkfront i början av 1936. Den omfattar alla riktningar inom arbetarklassen utom anarkisterna, och syndikalisterna. De senare har ett mycket stort inflytande inom den spanska arbetarklassen. Till folkfronten ansluter sig också de s k vänsterrepublikanerna, en flygel av den spanska bourgeoisin. Det IAG-anslutna POUM, som är en gruppering av f d trotskister och högerkommunisterna ansluter sig också. De har sitt starkaste fäste i Katalonien.

I valen i mitten av 1936 erövrar folkfronten majoritet och dess högerflygel bildar regering. Precis som i Frankrike utlöser folkfrontsframgången ett politiskt jordskred. ”Bondeuppror för att påskynda jordreform», strejkrörelser bland industri- och lantarbetarna växlar med antiklerikala resningar på landsbygden – avbrutet av motaktioner från fascistiska och katolska enheter”.(27)

Den 17 juli reser sig militären mot folkfrontsregeringen, som visat sig oförmögen att hålla läget under kontroll, dvs hålla tillbaka och länka in arbetarnas och bondemassornas förhoppningar inom ramen för folkfrontens politik. Det politisk-civila inbördeskriget övergår i ett öppet militärt.

I snabb följd avverkar det republikanska Spanien tre regeringar, den ena radikalare än den andra, medan arbetarna och bönderna organiserar försvaret mot militärkuppen oberoende av den parlamentariska krisen. De lyckas slå ned kuppöversöket i stora delar av Spanien och skulle antagligen lyckats kväsa militärupproret om deras aktioner samordnats och vapenarsenalerna ställts till deras förfogande med en gång. De börjar upprätta egna maktorgan och organisera miliser, de exproprierar storgodsägarnas egendomar och beslag tar fabriker och egendomar tillhörig arbetsköpare som stött militärkuppen. Men dessa åtgärder generaliseras inte av arbetarnas organisationer.

Dessa den sociala revolutionens inledande drag blir i själva verket kulminationspunkten för den massomfattande radikaliserings. Folkfrontspartierna kommer att gradvis försöka återupprätta den gamla ordningen. Detta möjliggörs genom arbetarorganisationernas antingen aktiva medverkan, högersocialisterna och kommunistpartiet, eller passivitet, vänster-socialisterna, CNT-FAI (anarkisterna och syndikalisterna) och POUM. När revolutionen stryps dör också kraften i republikens försvar.

Arbetarna och bönderna demoraliseras av en politik som går ut över deras intressen utan att lämna något i gengäld – och där inte minst deras egna organisationer utsatts för allt grövre trakasserier. Bl a illegaliseras POUM samtidigt som tusentals POUM-medlemmar befinner sig vid fronten. POUM anklagas för samröre med fascisterna, vilket är ett direkt hån mot alla dess medlemmar och sympatisörer. Det är inte så märkligt att entusiasmen och kampviljan svalnar. Det republikanska Spaniens sista år präglas av ett långtgående sönderfall i demoraliseringens tecken. (28)

Vi har redan konstaterat att Socialistiska Partiet ställde sig avvisande till folkfrontspolitiken. Men hur agerade partiet i relation till den folkfrontspolitik som förverkligades? Vi skall titta närmare på Spanien. (Partiets förhållningssätt till den franska folkfrontspolitiken har vi inte haft möjlighet att studera).

I korthet kan sägas att partimajoriteten slöt upp bakom den politik som fördes av dess IAG-partner i Spanien, POUM, och som formulerades i parollen om ”krig vid fronten, socialistisk revolution bakom fronten, Den socialistiska revolutionen är den ovillkorliga förutsättningen för den militära segern.” (29)

Vi skall lite längre fram diskutera hur POUM egentligen agerade eftersom det ger en bild av SP:s reella förhållningssätt till folkfrontspolitiken. Men först vill vi bara peka på att uppslutningen bakom POUM:s politik inte var enhällig inom partiledningen. Kilbom förde fram ett resonemang som mycket väl kan tolkas som en uppslutning bakom folkfrontspolitiken: ”Det måste väl vara det viktigaste att slå ned fascismen. Därefter blir det tids nog att diskutera andra frågor. Att kasta fram dem redan nu innebär eller kan komma att innebära att den revolutionära fronten splittras till oerhörd skada för arbetarklassen i Spanien”.(30) Kilboms resonemang tycks inte ha lett till några egentliga reaktioner från den övriga partiledningen. Vilket är anmärkningsvärt trots detta implicita avståndstagande från POUM:s politik och i sin förlängning, SP:s egna ståndpunkter.

Men POUM:s politik kännetecknades inte av den klarhet som den ovan nämnda parollen kan ge vid handen. Efter att i sin press ha avvisat folkfrontspolitiken sluter den upp bakom den spanska folkfronten när den väl bildas, Den bryter visserligen snart med folkfronten men går in i den katalanska provinsregeringen vara majoritet står för folkfrontens politik. Bara några månader senare kastas partiet ur provinsregeringen men bara för att kräva sitt återinträde. Utan något större motstånd går partiet med på avvecklingen av de alternativa organ – fabriks-, miliskommittéer etc – som utgör dess och CNT:s egentliga stöd och styrka. Redan en månad efter inträdet i provinsregeringen avvecklades Kataloniens Antifascistiska Milisers Centralkommitté, vare ord ner eller mindre varit lag i Katalonien. T o m när dess sista starka fäste, Barcelona, attackeras i maj 1937 backar POUM och vägrar att ta konfrontation med folkfrontspartierna.

Priset för reträtten blir högt för POUM:s del. Partiet illegaliseras och många av dess ledare arresteras. Repressionen, som leds av stalinisterna, blir så hård och omfattande att det framkallar en regeringskris. Caballero, premiärministern, och hans socialistparti tar avstånd från övergreppen. Caballero tvingas att avgå och centralregeringens sammansättning förskjuts till höger. POUM lyckas aldrig reorganisera sig efter de hårda slagen utan faller sönder. (Som störst hade det ca 40 000 medlemmar). (31)

För att kunna gå mot strömmen och motstå den omgivande miljöns motstridiga tryck krävs en principiellt genomtänkt politik och förmåga att hålla fast vid den. Detta gäller i synnerhet en liten organisation som, i likhet med POUM, utsätts för det enorma trycket av fientligt inställda partier. POUM klarade uppenbarligen aldrig av att stå emot pressen. Partiet tycks ha slitits mellan sina revolutionära aspirationer, som drev det på konfrontationskurs med folkfrontspolitiken, och rädsla att bli isolerat.

Dessa motstridiga impulser bottnade antagligen i hög grad i partiets ursprung. POUM, som tom under sin storhetstid var en nästan rent katalansk företeelse, uppstod genom en sammansmältning av fd medlemmar i den Internationella Vänsteroppositionen och sk högerkommunister under Maurín. Ingendera komponenten tycks ha präglats av någon djupare politisk konsekvens.

En slutsats som bl a bygger på Nins korrespondens med Trotskij. Nin excellerar i att undvika att formulera sig klart och otvetydigt: ”Jag tvingas notera att du i dina brev föredrar att informera mig om fakta som jag är allmänt insatt i från tidningarna och att du samtidigt konsekvent undviker frågor som verkar vara av avgörande betydelse.”(Trotskij) (32) Och då får man hålla i minnet att Nin var den mest framträdande ledaren för de spanska trotskisterna, sedermera en av de viktigaste ledarna för POUM. Den bild Nin ger i sina brev av mauriniterna, vilka han aktivt samarbetade med långt innan bildandet av POUM, är inte speciellt smickrande vad gäller deras politiska och teoretiska klarhet: Mauriniternas ”inriktning är som alltid, mångtydig, oklar.” (Nin) (33)

Denna grundläggande eklekticism kan inte annat än lämna partiet öppet för det motstridiga trycket från den omgivande miljön. Och detta i synnerhet i en så lidelsefull och stormande miljö som förhållandena inför och under ett inbördeskrig med starka revolutionära drag.

Det var alltså denna politik Socialistiska Partiet slöt upp bakom och indirekt tog ansvaret för. Det är med andra ord en ganska oklar politisk kurs partiet slöt upp bakom som alternativ till folkfrontspolitiken. Det ställer frågan om hur konsekvent partiets avvisande av folkfrontspolitiken egentligen skulle ha varit i fall den realiserats i Sverige. Men vi skall inte ge oss in på några spekulationer. Att partiets ställningstagande i den spanska konflikten är ett viktigt bidrag till karakteriseringen av dess karaktär er odiskutabelt.

Mot bakgrund av den genomgång vi gjort om folkfrontspolitiken är det obegripligt hur Kennerström kan skriva i så positiva ordalag som han gör om den. I praktiken var den ett veritabelt fiasko, vars pris vi fortfarande betalar. I motsats till Kennerström anser vi att vi inte POUM m fl:s problem låg i en abstrakt principfasthet som var underlägsen Kominterns relativa realism, utan i att de ideligen kapitulerade inför folkfrontspolitiken och på så sätt underlättade dess katastrofala resultat. Kennerström delar den här positiva värderingen med merparten av alla kommunistiska historiker. I sig antagligen ett resultat av kommunistpartiernas utveckling, men det skulle leda alltför långt för att ta upp den frågan till diskussion.

Vi skall sluta med att lämna det sista ordet till George Orwell, som under inbördeskriget i Spanien kämpade i POUM-milisen. Han har berättat om sina erfarenheter i ”Hyllning till Katalonien”, en av de mest inspirerande skildringarna från inbördeskrigets dagar. I direkt polemik mot den uppfattning om folkfrontspolitiken som bl a Kennerström delar visar han på en lång rad avgörande brister i dess påstådda realism. Vi citerar ett avsnitt som tar upp den internationalistiska aspekten:

”Om vi ser sanningen i vitögat måste vi erkänna att världens arbetarklass har stått likgiltig inför det spanska kriget. Tiotusentals kom för att kämpa, men bakom dem förblev tiomiljon-tals apatiska. Under det första krigsåret beräknas hela Englands befolkning ha bidragit med c:a en kvarts miljon pund – förmodligen mindre än hälften av vad de under en enda vecka gör av med på biobesök. Det sätt varpå de demokratiska ländernas arbetarklass kunde ha hjälpt sina spanska kamrater bestod i att företa industriella aktioner strejker och bojkotter. Något sådant började aldrig ens. Överallt deklarerade de socialdemokratiska och kommunistiska ledarna att det var otänkbart och utan tvivel hade de rätt så länge som de samtidigt skrek om att det ”röda” Spanien inte var ”rött”. Alltsedan 1914-1918 har uttrycket ”krig för demokratin” haft en olycksbådande klang. I årtal hade kommunisterna själva lärt alla länders militanta arbetare att ”demokrati” bara var en förskönade omskrivning för kapitalism. Att först säga ”Demokrati är bedrägeri” och sedan ”Slåss för demokratin!” är inte speciellt god taktik. Om de – med Sovjetrysslands enorma prestige i ryggen – vädjat till världens arbetare inte i det ”demokratiska Spaniens” utan i det ”revolutionära Spaniens” namn är det svårt att tro annat än att de rönt gensvar.”

Noter till kap om SP och internationalismen

1. Kennerström, *Mellan två internationaler, Socialistiska Partiet 1929–37*. Publicerad i Arkivs avhandlingsserie 1974.
2. IVO kallades allmänt för trotskisterna. Bolsjevik-leninister eller revolutionära marxister är andra beteckningar som användes av IVO.
3. Se Isaac Deutschers berömda Trotskij-biografi, främst andra delen; [Den avväpnade profeten](#), Trotskij 1921-29
4. Claudín. *The Communist Movement. From Comintern to Cominform*, 1975. sid 112
5. Claudín. Ib sid 112-113
6. Deutscher. *Den förvisade profeten, Trotskij 1929-40*. Sid 33 [[Den förvisade profeten](#)]
7. Se Deutscher, Kennerström m fl
8. Se Cannon, *First Ten Years of American Communism*, New York 1973. Cannon var en av ledarna för det amerikanska kommunistpartiet fram till slutet av tjugotalet då han och ett fåtal anhängare uteslöts för att ha anslutet sig till Trotskij
9. Kennerström. Ib sid 118 – 119. Claudín Ib sid 112.
10. Kennerström, Ib sid 117,
11. Se bl a Deutscher. *Den förvisade profeten*
12. Se Deutschers Trotskij-biografi och Moshe Lewin, *Lenin's Last Struggle* (svensk översättning: [Lenins sista strid](#))
13. Se Deutschers Trotskijbiografi, andra delen – *Den avväpnade profeten* som just behandlar hela den här fasen. Se även Trotskij. [Den förrådade revolutionen](#).
14. Se Deutscher. *Den förvisade profeten* och Pierre Frank, [Fjärde Internationalen](#). Den senare är ett av de få verk som behandlar den trotskistiska rörelsens samlade historia
15. Se Trotskij. *The Struggle Against Fascism in Germany* [svensk översättning: [Kampen mot nazismen i Tyskland](#)]. Här finns merparten av de artiklar Trotskij skrev om utvecklingen i Tyskland fram till Hitlers maktövertagande, Se också *Documents of the Fourth International*, som är en samling av dokument från 30-talet och som innehåller alla viktiga ställningstaganden av den trotskistiska rörelsen under perioden fram till andra världskriget.
16. *Documents of the Fourth International 1933-40*. Beräkningen är baserad på en rapport från Internationalens konstituerande kongress 1938.
17. Kennerström, Ib sid 135 – 145.
18. Se intervju med Anton Nilsson i *Internationalen* 1980.
19. Se Guérin, *Fascism and Big Business* och Poulantzas, *Fascism & diktatur*,
20. Se Trotskij. *The Struggle Against Fascism in Germany*, och Guérins ovannämnda verk.
21. Ibid
22. Guérin, *Fascism and Big Business*. I synnerhet kap. VIII
23. Kennerström. Ibid sid 94
24. Abendroth. *Den europeiske arbeiderbevegelse*. sid 111
25. Deutscher. *Den förvisade profeten*. Sid 299

26. Abendroth. Ibid sid 111 – 114
27. Abendroth. Ibid sid 112 – 113
28. Se t ex Thomas, *The Spanish Civil War* (svensk översättning: *Spanska inbördeskriget*), och Morrow, *Revolution och kontrarevolution*, Spanien 1931 – 37.
29. Kennerström/Jönsson. *Den svenska arbetarradikalismen och spanska inbördeskriget*. sid 30
30. Kennerström/Jönsson. Ibid sid 31.
31. Se bl a de ovan anförda verken om spanska inbördeskriget.
32. Trotskij. *The Spanish Revolution 1931 -39*. Sid 371. Även denna är en samlingsvolym bestående av merparten av de artiklar Trotskij skrev om Spanien.
33. Trotskij. Ibid sid 390.
34. Orwell. *Hyllning till Katalonien*, sid 58.

Till frågan om Socialistiska Partiets karaktär

Som avslutning skall vi ta upp en diskussion om hur max bör karakterisera Socialistiska Partiet. Vad det stod för på den politiska arenan och vad för slutsatser man kan dra av det. Vi har tyvärr inga möjligheter att ge ett uttömmande svar, utan vår diskussion skall mer ses som en ansats till en preliminär karakteristik.

Vi skall börja med att diskutera Kennerströms karakteristik, eller rättare sagt, försök till karaktäristik. Han är den ende som till dags dato har studerat SP:s teori och praktik på ett seriöst sätt. Därmed har vi avfärdat den slags ”karakteristik” som vid olika tillfällen förts fram av olika, i första hand, stalinistiska teoretiker. Nämligen att SP var en ”trotskistisk-fascistisk” organisation. Otroligt nog framfördes den typen av påståenden från ett stinkande förflutet på allvar så sent som i början av 70-talet och vann en viss genklang.(1) Mer sofistikerade stalinister har använt mindre belastade epitet, men här är inte rätta platsen att diskutera den stalinistiska mytologins hela variationsrikedom. Kennerströms insats har omöjliggjort den sortens grova tillmälen som ersättning för seriösa analyser.

Men trots sin synnerligen innehållsrika och intressanta studie har han uppenbarligen svårt att definiera Socialistiska Partiet. I inledningen till sin studie gör han dock följande svepande karakteristik av partiet, som vi antar skall utgöra hans slutomdöme: ”SP kan bäst bestämmas som ett tendensparti, som en taktiskt bestämd riktning inom den kommunistiskt organiserade delen av den svenska arbetarklassen.”(2)

I relation till hans analys blir omdömet obegripligt. Partiet framstår som betydligt mer än ett ”tendensparti” eller en ”taktiskt bestämd riktning”. Frågas är förstas vad Kennerström menar med dessa begrepp. Vi tolkar hans uttalande som att partiets existens betingades av strategiskt och teoretiskt sett sekundära frågor i relation till huvudtenden inom den kommunistiska rörelsen under 30-talet. Men om vår tolkning är riktig delar vi inte Kennerströms omdöme. En studie av partiets politik ger vid handen att de frågor som skiljer ut SP från Kominternpartiernas knappast kan betraktas som sekundära. T ex. inställningen till folkfrontspolitiken är ingen sekundär fråga, det är en fråga som är av avgörande vikt för utformandet av politiken. Det handlar om vem man betraktar som allierad eller motståndare och hur man relaterar sig till dessa. Det handlar i grund och botten om vilka perspektiv man har. Inbyggt i folkfrontspolitiken ligger ett uppgivande av tanken på revolutionära genombrott – åtminstone under perioden framöver. Och detta är som sagt inga underordnade frågor.

Vi skall dock nyansera våra invändningar mot Kennerström. Åtminstone en aning. Man kan nämligen dela in partiets utveckling i minst tre faser. Under den första relaterar sig Socialistiska Partiet fortfarande till Komintern men manar till en förändring av dess politik. Den andra fasen innebär ett förkastande av Komintern – man går utöver begränsningarna i Kennerströms karakteristik. Trots detta finns det en grundläggande kontinuitet i SP:s utveckling. Den tredje fasen innebär en upplösning av kontinuiteten, En grupp under Albin Ström bryter sig ut 1939 och bildar det Vänstersocialistiska Partiet och åberopar sig på SP:s traditioner. Nils Flyg och en liten del av partiets kärntrupp drivs av sin allt mer ökade politiska förvirring och stegrade antikommunism (antistalinism driven in absurdum) in i armarna på nazismen. Merparten av partiets medlemmar verkar ha passiviserats. Som synes lägger vi inte så stor vikt vid Kilboms avsplittring som Kennerström gör. Det är sant att splittringen 1937 leder till en inte obetydlig avtappning, men den rubbar inte partiets politiska kontinuitet. Vad den visar mer än något annat är att partiet inte är immunt mot den omgivande miljöns sociala och politiska tryck.(3)

Partisprängningen 1929, då en majoritet, bröt med Komintern, var inte bara en taktisk klyvning, dvs en splittring pga för tillfället oöverkomliga motsättningar kring de politiska perspektiven och deras praktiska konsekvenser trots en gemensamt accepterad grundval. Det var så den framstod för partimajoriteten och förklara de upprepade maningarna att ta kamp för återintegrering i Komintern och förändring av Komintern-ledningens ”ultravänsterpolitik”. Splittringen var också en avgörande vattendelare. Enligt vår uppfattning innebar sprängningen början till den svenska kommunismens slutgiltiga stalinisering, dvs underordnande de under den sovjetiska stats- och partibyråkratins intresse och perspektiv.

Man kan nämligen inte förstå utvecklingen inom det svenska partiet om man bortser från utvecklingen i Sovjet och i sin logiska förlängning, Komintern. Tredje Internationalen skapades medvetet som en hårt centraliserad organisation, ett världsparti i ordets egentliga bemärkelse. Detta som en medveten reaktion på utvecklingen inom Andra Internationalen. Mycket snabbt sammanlänkades Kominterns öden med sovjetstatens genom det sovjetiska kommunistpartiets oerhörda prestige och organisatoriska tyngd inom den internationella kommuniströrelsen. En starkt bidragande faktor, vilken förtjänar att understrykas, var den låna raden av nederlag som den radikala arbetarrörelsen gick till mötes under åren efter första världskriget i Väst- och Mellaneuropa. Det omöjliggjorde uppkomsten av en stark kommunistisk pol i det högingustrialiserade väst som motvikt till det sovjetiska kommunistpartiet som balanserade på en oerhört snäv social bas.

Sovjetstatens ledare stod inför oerhörda problem som lämnats i arv av Tsarrysslands efterblivenhet. Problem som snabbt skulle sätta sin deformativa prägel på bolsjevikpartiet och den stat det bidragit till att skapa, Det är i detta som de uppslitande striderna inom bolsjevikpartiet har sin reella grund. Motsättningar som snabbt skulle fortplantas till Komintern och förstärker de redan stora problem Kominterns sektioner brottas med på hemmaplan. Resultatet skulle bli ändlösa kriser, splittringar och utrensningar allteftersom de härskande koalitioner förändras och tyngdpunkten förskjuts till den stalinistiska fraktionens fördel.

”Vid decennieskiftet var Stalins ledarskap över Komintern fortfarande ytligt. Nästan alla, som de åren var med i kommunistpartiet, kan av egen erfarenhet berätta om den osäkerhet och den ovilja med vilka grupper och enskilda började anpassa sig till den nya ortodoxi som dikterades från Moskva.”(4)

I sin tur leder del här utvecklingen vidare till demoralisering och mekanisk anpassning eller bidrar som en viktig psykologisk faktor till att möjliggöra ett brott med Komintern.

När så stalinisterna river upp alliansen. med gruppen kring Bucharin under trycket av de drastiskt förvärrade problemen i Sovjet i slutet av 20-talet och slår in på en kurs som för

Kominterns del får effekt i en kraftig gir bort från dem politik som präglat senare delen av decenniet, då träffar detta det svenska partiet med full kraft.

Den s k ”tredje perioden”-politiken byggde på en analys som talade om en ”oerhörd tillspetsning av alla kapitalismens motsättningar” och kräver oförsonlig ”kamp på liv och död” med socialdemokratin som betecknas som socialfascistisk.(5) Den nya linjen går stick i stäv med dem politik som ledningen för Sverges Kommunistiska Parti fört sedan mitten av 20-talet. En politik som inte bara stabiliserat partiet efter partistriden 1923-24 utan också resulterat i en fördubbling av medlemsantalet och skjutit fram kommunisternas positioner både parlamentariskt och fackligt. Partimajoritetens ovilja att underordna sig de nya signalerna från Moskva gör en brytning ofrånkomlig. I synnerhet som partiledningens majoritet utsätts för hårda angrepp från Kominterns ledning och en Kominterntrogen minoritet i partiet.

Utifrån ovanstående resonemang torde framgå att vi i motsats till Kennerström menar att det är fullt möjligt, om än på ett allmänt plan, besvara frågan om hur partisprängningen var möjlig. Kennerström skriver nämligen: ”Det centrala problemet kring denna partisprängning är naturligtvis följande: hur var det möjligt, att majoriteten av partiledningen och ... även partimedlemmarna tog ställning mot Komintern: hur var det möjligt, att ett parti som i tio år tillhört Komintern och som vid sprängningarna 1921 och 1924 klart tagit ställning för den kommunistiska världsorganisationen nu 1929 vände sig mot denna. Denna fråga kan inte besvaras förrän vi besitter en utförlig kunskap om SKP:s politiska och teoretiska praktik under dessa år.”(6)

Även om det inte går att ge ett utförligt och konkret svar anser vi att ”gåtans” lösning ligger i en kombination av minst tre samverkande faktorer: a) Partikärnans formativa period inföll innan Kominterns tillkomst. I motsats till den nu gängse historieskrivningen vill vi inte räkna SKP:s födelsedatum till 1917 utan till anslutningen till Komintern 1921 – men det är ofrånkomligt att SKP/SP:s ledande grupp eller partikärna uppnådde politisk mognad innan anslutningen till Komintern. Detta i motsats till minoriteten vare huvudgrupp formats politiskt efter anslutningen till Komintern och vare lojalitet och förtroende för världsorganisationen därför med största sannolikhet var betydligt djupare förankrad. b) Partiet hade under flera år fört en relativt framgångsrik politik som klart skjutit fram dess positioner inom svensk arbetarrörelse. Komintern tycktes nu begära inget mindre än denna politiks upphävande för ex politisk kurs som baserades på minst sagt dubiösa premisser. c) Komintern var inte längre samma organisation som 1921 och 1924 och den svenska partiledningen var långt ifrån omedveten om detta faktum. (T ex Kilbom hade tjänstgjort som Kominternrepresentant vid biläggande av tvister i andra Kominternsektioner och därvid haft möjlighet att forma sig en självständig bild av utvecklingen inom världsorganisationen). Kennerström har en tendens att i likhet med så många andra historiker med anknytning till dagens kommunistiska rörelse, att ta för lätt på frågan om Kominterns roll för dess medlemspartier och effekterna av dess degeneration.(7)

En minoritet, sillénarna i folkmun, följer Komintern. Vi anser att även om sillénarna kan sägas stå för den organisatoriska kontinuiteten fram till dagens VPK så är det Socialistiska Partiet som står för den politiska kontinuiteten. Kominterns kursändring i slutet av 20-talet kan nämligen inte ses som något annat än ett drastiskt brott med den förutvarande kursen. Många av dess postulat innebär ett absolut förkastande av de förutvarande ”sanningarna”.

Detta faktum understryks än en gång när Komintern-anhängarna i mitten av 30-talet gör en ny gir och går från en politik som utmålade socialdemokratin som absolut huvudmotståndare till en politik som inte bara syftar till allianser med samma socialdemokrati utan också med borgerliga grupper, dvs den s k folkfrontspolitiken. Trots att man kastar ut det förutvarande barnet med badvattnet leder det inte till några interna konvulsioner. Komintern är uppen-

barligen död som en levande, kritiskt tänkande, organism. Hädanefter, dvs med början från 30-talet, utformas dess strategi och taktik utifrån del sovjetiska byråkratins behov. ”Tredje perioden”-politiken, folkfrontsperioden, den profascistiska neutraliteten 1939-41, den proallierade inställningen fram till kalla krigets början varje ny gir sker utan alltför djupa slitningar. Några blir kvar vid dikeskanten, men partiernas kärnkader följer med i turerna.

Vi anser att man svårligen kan tala om en politisk kontinuitet i utvecklingen från det nybildade Sveriges Kommunistiska Parti till dagens VPK. Man kan diskutera om det, och t finns någon djupare kontinuitet, men frågan faller utanför ramen för den här studien. Men vi vill understryka att problematiken är väl värd att studera som ett bidrag till förståelsen av den kommunistiska rörelsen.

I sitt försök att karakterisera Socialistiska Partiet diskuterar Kennerström dess relation till ”Komintern-arvet”, emedan han fullt riktigt fastslår att det avgörande kriteriet för en karaktärisering av partiet som revolutionärt vore dess förmåga att göra revolution. Ett kriterium som det aldrig fick möjlighet att testas utifrån – det skulle fö ha förändrat förutsättningarna för den här studien på ett drastiskt sätt för att inte tala om våra liv. Och detta även om partiet fallit igenom i testet...

Även om Kennerström klart slår fast partiets kontinuitet i relation till ”Komintern-arvet” är det ändå ett otillräckligt kriterium för en definition av partiet. För vad representerar egentligen arvet från Komintern? En förmögenhet eller enbart skulder? Det kan knappast handla om formella referenspunkter utan om en karaktärisering av det politiska helhetsperspektiv som uttrycks i Kominterns teori och praktik. Den unge, av stalinismen ännu omärkte, Lukács har mycket träffande påpekat att leninismen inte är en fråga om en viss bestämd uppsättning organisatoriska åtgärder och strukturer utan om en politisk bestämning av epokens karaktär och de konsekvenser det medför.(8) Vi kan med fog överföra hans resonemang till Komintern, som ju återopade sig på leninismen, och fråga vad ”Komintern-arvet” egentligen innebar. Lenins och Trotskijs Komintern, Zinovjevs eller Bucharins? (9)

Vi känner till de nära förbindelserna mellan Kilbom och Bucharin och vi vet att partiets framgångsrikaste period (mätt i kvantitativa tal) inföll efter Zinovjevs fall från makten, dvs väl efter att Trotskij de facto eliminerats från allt verkligt inflytande över Komintern, Men det skulle leda alltför långt att via en karaktärisering av Komintern försöka karaktärisera det svenska partiets majoritet och de politiska premisser de grundade sin politik på.

Begreppet ”centrism” härrör från Kominterntraditionen. Det användes för att karakterisera partier i mellanställning mellan Andra och Tredje Internationalen. Begreppet formulerades först som en karaktärisering av den grupp av partier som i likhet med det tyska USPD hade brutit med högerflygeln utan att för den skull ta ställning för den nybildade Tredje Internationalen. Både i sin teori och praktik vacklade dessa partier mellan en fullständig uppslutning bakom bolsjevikrevolutionen och oförmåga att för gott bryta ned den misskrediterade högerflygeln inom socialdemokratien. I början av 1921 bildade dessa organisationer en internationell samfällighet som delvis kan betraktas som en föregångare till 30-talets IAG. Merparten av ”Två-och-en-halv-Internationalens” – den träffande formuleringen myntades av Komintern – partier återförenades snart med Andra Internationalens partier.

Av vår studie av Socialistiska Partiets fackliga och internationalistiska perspektiv och praktik torde framgå ganska klart att vi anser det korrekt att karaktärisera partiet som centrismiskt. Vi anser att det inte leder så vidare värst långt att diskutera partiet i termer av revolutionärt eller vänstersocialdemokratiskt (ex frågeställning Kennerström tar upp).

Vi definierar alltså partiet som centrismiskt: ett parti i en osäker mellanställning mellan huvudströmningarna inom arbetarrörelsen. Som i sådant var det förmöget att utnyttja det utrymme

som stod till förfogande under 30-talets första år för att fånga upp den radikaliserade arbetarrörelsen som världskriget drev fram. Det Komintern-trogna partiet var oförmöget att göra SP rangen stridig som den svenska arbetarradikalismens organisatoriska uttryck. Att det ändå såg en viss tillväxt berodde på SP:s oförmåga att fånga upp och ge uttryck för de mest militanta stämningarna. När krisens verkningar börjar släppa pga av den förbättrade konjunkturen och stalinisterna i SKP girar över till ex politisk kurs som gör att det lägger sig mellan SP och socialdemokratin förändras partiets villkor. Det visar sig oförmöget att utforma en framkomlig politik som svar på den förändrade situationen. Partiets tillväxt förbytte i stagnation som i sin tur ger upphov till hårda interna konflikter. Partiet slits sönder.

Noter till kap. Till frågan om SP:s karaktär

1. Se bl a broschyren Trotskismen, fronterna och vietnamrörelsen [ingår i textsamlingen "[Trotskismen, fronterna och vietnamrörelsen](#)"] som gavs ut av DFFG-ledningen 1971, som ett led i de interna uppgörelserna med grupper som var kritiska till dess politik. En av vietnamrörelsens mindre kända men inte desto mindre beklämmande sidor.
2. Kennerström. *Mellan två internationaler, SP 1929 – 1937*, sid 5-6
3. Intervju med Anton Nilsson i *Internationalen* 1980.
4. Deutscher. *Den förvisade profeten*, Trotskij 1929 – 40. Sid 29. [[Den förvisade profeten](#)]
5. Citaten är hämtade från förlaget Auroras antologi *Komintern och den svenska frågan 1921 - 1929*. Sid 153 och vidare.
6. Kennerström. Ibid sid 24 – 25
7. Se Zennström *Klasskampen 1917 -39*
8. Lukács. [Lenins tankevärld](#) – en av de bästa analyserna av leninismen, trots författarens ambivalens (se förorden) till sitt verk. Enligt Michel Löwy lär Lukács ha närmat sig sina tidiga ställningstaganden mot slutet av sitt liv efter den långa omvägen över stalinismen.
9. Man kan grovt indela Kominterns utveckling i ett antal distinkta faser fram till dess plötsliga men inte oväntade upplösning 1943. För den som är närmare intresserad rekommenderas Mandel, *From Stalinism to Eurocommunism* [svensk översättning: [Europas kommunistpartier](#).], och Claudín, *The Communist Movement. From Comintern to Cominform*. [svensk översättning [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#), och [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 2](#)]. Pierre Frank har nyligen publicerat en omfattande studie av Komintern. Det lilla vi hittills läst av honom gör att vi ändå rekommenderar Franks studie.

Marxismen – försök till en introduktion

Det kan nog väl framstå som väl ambitiöst att ta med ett separat avsnitt om metoden – i synnerhet som vi tvingats till avsevärda inskränkningar vid tillämpningen av den. Men i många av de texter som passerat revy har man, anser vi, alltför lättvindigt avfärdat frågan genom att antingen inte ta upp den eller också svept förbi den med några allmänna fraser. Ofta, inte alltid, är det direkt uppåt väggarna att hantera det metodologiska spørsmålet på ovanstående vis; man tvingar läsaren att rekonstruera metoden – eller bristen på metod – genom en närgående textanalys, vilket ofta är ett mödosamt arbete och – det måste erkännas – många gånger inte är värt den möda det innebär.

Den här uppsatsen är baserad i den marxistiska idéströmningen. Därmed har vi sagt en del och på samma gång väldigt lite. För vad är egentligen marxismen, eller som den också lite otympligt kallas, den dialektiska och historiska materialismen? Vi skall här försöka ge en

någorlunda förenklad förklaring och lämna en stor del av reservationerna och nyanseringarna därhän till ett senare skede. Som varje idéströmning eller vetenskap under utveckling innehåller marxismen mycket som är kontroversiellt och motsägelsefullt t o m för dess anhängare. Det skulle vara märkligt annars. En ”fullbordad” vetenskap är en doktrin som kapat förtöjningarna med den ständigt föränderliga verkligheten. Från ett levande system i ständig interaktion med den omgivande miljön har den förvandlats till ett fångelse för det kritiska tänkandet.

Marxismen är utan tvekan den mest omstridda och samtidigt mest missförstådda världsåskådningen som – för att citera Plechanov, den ryska marxismens nestor – gör anspråk på att vara ”den samtida materialismen, f.n. det högsta stadiet i utvecklingen av det sätt att se på världen, vars grundvalar lades i det antika Grekland av Democritus och delvis av de joniska tänkare som föregick den filosofen”.(1) Att den är så omstridd och missförstådd har många orsaker, av vilka vi skall ta upp några här, men först skall vi klargöra varför vi använder ett så anspråksfullt begrepp som ”världsåskådning”.

Marxismen är inte enbart en ekonomisk, sociologisk eller historisk vetenskap. Den marxistiska åskådningen är betydligt rikare än så. Sven-Eric Liedman har gjort ett försök att sammanfatta den i sin studie ”Marxism och vetenskapsteori” (2) ”Marxismen är a) en teori om den materiella produktionen b) en teori om materiell produktion och andra samhälleliga företeelser (den materialistiska historieuppfattningen) c) en allmän världsåskådning, innefattande läran om naturens dialektik, och slutligen d) vissa vetenskaps- och kunskapsteoretiska teser om förhållandet mellan teori och praktik, teori och empiri, vetenskap och ideologi etc.”

Marxismen är som synes och som tidigare nämnt långt ifrån något avrundat system. I själva verket kommer man nog sanningen närmast om man definierar marxismen som *den mest avancerade ansatsen till den socialt historiska processens självförståelse/medvetande*. Ansats, därför att den är påbörjad och trots att det är mer än hundra år sedan det berömda Kommunisternas manifest lämnade trycket ligger den i sin linda; avancerad, därför att den är den mest utvecklade – för att tala med Ernest Mandel, en av nutidens mest kända marxister, utgör marxismen ”höjdpunkten (och delvis också upplösningen) av åtminstone tre klassiska samhällsvetenskaper: klassisk tysk filosofi, klassisk politisk ekonomi och klassisk fransk politisk vetenskap (fransk socialism och historiografi)”(3). Den historiska processens självförståelse eller självmedvetande, därför att dess uttalade ambition är att ge en fullständig bild av de mänskliga samhällenas utveckling.

Det här kan låta krångligt, men så krångligt är det nu inte. Vi skall låta Marx själv förklara:

”Det allmänna resultat, till vilket jag kommit och som, medan jag en gång kommit fram till det, tjänade mig som ledtråd i mina studier, kan kort formuleras sålunda: I sitt livs samhälleliga produktion träder människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar en bestämd utvecklingsgrad av deras materiella produktivkrafter. Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och vilken motsvaras av bestämda former av det samhälleliga medvetandet. Det materiella livets produktionsätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget. Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara utan tvärtom deras samhälleliga vara som bestämmer deras medvetande. På ett visst stadium av sin utveckling råkar samhällets materiella produktivkrafter i motsättning till de rådande produktionsförhållandena, eller vad som bara är ett juridiskt uttryck för detta, med de egendomsförhållandena, inom vilka dessa produktivkrafter hittills rört sig. Från att ha varit utvecklingsformer för produktivkrafterna förvandlas dessa förhållanden till fjättrar för desamma. Då inträder en period av social revolution. Med förändrandet av den ekonomiska grundvalen genomgår hela den oerhörda överbyggnaden en mer eller mindre snabb

omvälvning. Då man betraktar sådana omvälvningar måste man ständigt skilja mellan de materiella omvälvningar i de ekonomiska produktionsbetingelserna, vilka kan naturvetenskapligt exakt konstateras, och de juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, kort sagt ideologiska former, i vilka människor blir medvetna om denna konflikt och utkämpar den. Lika lite som man bedömer en individ efter det, som han tänker om sig själv, lika lite kan man bedöma en sådan omvälvningsepok efter dess medvetande. Man måste tvärtom förklara detta medvetande ur det materiella livets motsägelser, ur den konflikt som råder mellan de samhälleliga produktivkrafterna och produktionsförhållande». En samhällsformation går aldrig under, innan alla produktivkrafter utvecklats för vilka den har tillräckligt spelrum, och nya, högre produktionsförhållanden uppträder aldrig; förrän dess materiella existensbetingelser mognat i det gamla samhällets sköte(4). Därför ställer sig mänskligheten alltid blott sådana uppgifter som den kan lösa, ty närmare betraktat skall det ständigt visa sig, att själva uppgiften endast uppkommer, där de materiella betingelserna för dess lösande redan är för handen eller åtminstone befinner sig i processen av sitt vardande. I stora drag kan asiatiskt, antikt, feodalt och modernt borgerligt produktionsätt betecknas som progressiva av den ekonomiska samhällsformationen. De borgerliga produktionsförhållandena är den samhälleliga produktionsprocessens sista antagonistiska form, antagonistisk inte i betydelsen av individuell antagonism utan en antagonism som uppkommer ur individernas samhälleliga levnadsbetingelser, men de produktivkrafter, som utvecklas i det borgerliga samhällets sköte, skapar samtidigt de materiella betingelserna för lösandet av denna antagonism. Med denna samhällsformation slutar därför det mänskliga samhällets förhistoria.(5)

Det Marx här formulerade i sitt klassiska förarbete till *Kapitalet* var ett radikalt nytt och annorlunda sätt att tolka det flöde av ting och händelser som vi lite oreflekterat kallar vår verklighet. Det är detta vi avser med vår definition av marxismen som den mest avancerade ansatsen till den historiska processens självförståelse.

Under den mänskliga historiens förlopp har det, som vi alla känner till, gjorts otaliga försök att förklara, tolka, dess logik i för samtiden fattbara termer (och, det får inte glömmas, i apologetiskt-ideologiskt fattbara termer). Napoleon lär ha sagt, att man kan göra mycket med bajonetter, men man kan inte sitta på dem. Ett socialt system som enbart upprätthålls genom naket våld har inga större utsikter att överleva. Tvärtom visar historien att den nakna repressionen just är karaktäristiskt för en samhällsformation i kris).

Religionerna är de klassiska exemplen på mänsklighetens ansträngningar att förstå sin situation. Deras många gånger storslagna visioner till trots, har varje ny vändning eller epok i mänsklighetens vindlande utveckling antingen obarmhärtigt förkastat dem eller omformat dem utifrån sina behov, sina förändrade behov. Den ursprungliga kristendomen har inte mycket gemensamt med dagens institutionaliserade kristenhet. Den senantika kejsarligt romerska statens kristendom skiljer ut sig den också, placerad som den är mellan de urkristna egalitära sällskapen och de feodala och borgerliga kristenheterna: genom vars ideologiska prismor olika problemställningar bryts radikalt. Som Marx uttryckte det, det är inte människans medvetande som bestämmer hennes vara, utan tvärtom, hennes vara som bestämmer hennes medvetande. (6)

Oskar Lange, den välkände polske ekonomen, gav en kompletterande förklaring i en kort essä betitlad ”Socialism och humanism”. Han pekar på att ekonomiska lagar har en objektiv karaktär, vilket innebär att de verkar oberoende av människors medvetande och vilja; ”I harmoni med människans förhållanden verkar däremot inte / i motsats till ”lagar som formas genom överbyggnadens, särskilt statens verksamhet” o dyl/ de speciella ekonomiska lagar som uppstår ur produktionsförhållandens, och därutöver också sådana ekonomiska lagar som är gemensamma för ett flertal samhällsbildningar. Dessa lagar verkar vanligen elementärt, ursprungligt, därför att de stimulerar och reaktioner de framkallar – oavsiktligt och mestadels omedvetet – uppkommer ur produktionsförhållandenas historiska form och ur de set dessa svarande distributionsförhållandena. De olika stimulansernas verkningar korsar

varandra ofta, eftersom sammanflätningen av människors handlingar leder till resultat som ej avsetts av någon av de handlande personerna eller människogrupperna. Resultatets spontanitet leder till att människor gör sig felaktiga föreställningar om ekonomiska och sociologiska processens karaktär. Istället för det avsiktliga resultatet av egna handlingar ser de däri verkan av över människan stående högre krafter, antingen det nu är i form av eviga "naturlagar" eller i form av övernaturliga gudomliga eller demoniska makter".(7)

I det ovanstående långa citatet av Marx besvarar han själv implicit varför det var möjligt för honom att formulera den nya teorin. De "materiella betingelserna för dess lösande.../var/för handen". Marx teoribildning utgör som vi påpekade med Mandel höjdpunkten av en rad klassiska samhällsvetenskaper. Och samtidigt deras upplösning eftersom den går utöver deras begränsningar genom sin obönhörligt kritiska materialism. Det ovanstående är viktigt att understryka, för att på en och samma gång både peka på det unika i Marx historiska prestation och kontinuiteten. Utan det "förarbete" som bara var möjligt i det specifika utvecklingsskede kapitalismens och den borgerliga rationalismens genombrott innebar är marxismen otänkbar. Utan Hegel, Feuerbach, Smith, Ricardo, Proudhon, Saint-Simon, för att nämna några av de ner kända namnen – ingen marxism! Och samtidigt är Marx bara inledningen, en pionjär är alltid en pionjär. Det finns inga heliga skrifter där sanningen för alltid är uppenbarad. Alla uttalade eller outtalade anspråk i den riktningen fyller alltid bestämda politiska behov som stalinismen och Sovjetstatens utveckling mycket klart visat. Nämligen att förhindra ett ifrågasättande, tysta kritiken. Man en kanoniserad marxism är inte längre någon marxism, det är ideologi, dvs falskt medvetande, den direkta motsatsen till den obönhörliga materialism som är ett bärande element i den marxiska teoribyggnaden.

Vad är då nyckeln till marxismen? Jo, det är den materialistiskt grundade dialektiska metoden (8). Mandel, som vi vid ett tidigare tillfälle åberopat oss på, har skisserat en användbar och enkel schematisering av den marxistiska dialektiska metoden: 1) Omfattande tillägnelse av det empiriska stoffet, behärskning av materialet (ytliga fenomen) i dess historiskt relevanta detaljer. 2) Analytisk uppdelning av stoffet i dess abstrakta beståndsdelar (uppstigning från det konkreta till det abstrakta). 3) Utforskning av de avgörande totala sammanhangen mellan dessa element, som bör förtydliga stoffets abstrakta rörelselagar, dess väsen. 4) Upptäckten av de avgörande mellanleden, som gör det möjligt att förverkliga förmedlingen mellan väsendet och de ytliga uppenbarelserna (uppstigning från det abstrakta till det konkreta, andlig reproduktion av det konkreta som enheten av en mångfald bestämningar). 5) Praktisk-empirisk verifiering av analysen (2,3,4) genom den konkreta historiska rörelsens utveckling. 6) Upptäckten av nya, empiriskt relevanta data och nya sammanhang – ofta t o m nya abstrakta-elementära bestämningar – genom att kunskapen resultat och den härpå vilande praktiken tillämpas på den oändligt komplicerade verkligheten."(9)

Skissen må vara enkel och som alla skisser tämligen schematisk, men det är uppenbart att de krav som ställs av den marxistiska dialektiken är oerhörda. Det var inte för inte som en av Kapitalets recensenter utbrast att verket var ett veritabelt Mont Blanc av fakta! Samtidigt är det fråga om klart strukturerade fakta. Berget är inte eklektiskt uppkastat, det är medvetet hopfogat partikel för partikel i syfte att skärskåda och förstå den logik som kommer till uttryck. Jindrich Zelený, den tjeckiske marxisten och filosofen, definierar metoden som dialektisk-materialistisk, strukturell-genetisk för att visa på dess bredd och rikedom. (10) Zelený gör en jämförelse mellan Marx och Ricardos sätt att analysera värdeteorin, en av grundpelarna i den klassiska politiska ekonomin som sedermera fått stryka på foten för andra teorier. Han visar klart hur den marxiska analysen är både konkretare och fylligare. Den anger klart sitt objekts historiskt och socialt relativa karaktär i motsats till Ricardos ahistoriska behandlingssätt.

Med den marxistiska dialektiken som verktyg reser dig en mäktig byggnad av sinsemellan integrerade analyser av i första hand den moderna industrikapitalismen. Detta är resultatet av ett kontinuerligt, kollektivt arbete av en lång rad marxister. Trots detta faktum och det faktum att det idag sitter uttalade marxister vid makten i en lång rad länder befinner sig den marxistiska samhällsvetenskapen enligt vår uppfattning i sin linda.

Den första generationens marxister var en liten, ofta högt bildad, skara med Marx och hans ständige intellektuelle följeslagare Friedrich Engels som centralfigurer. De stod inför ett tvåfaldigt problem; att dels utveckla den nya teorin, att ge den koherens och substans, och dels att inleda spridningen av den nya läxan, att erövra en ständigt större här av proselyter som skulle ge den nya teorins skärpa materiell kraft. Den här generationens och den nästföljandes idoga arbete skulle leda till upprättandet av en massomfattande, formellt marxistisk eller marxisant, internationell arbetarrörelse, den sk Andra Internationalen som bildades 1889.

Men det var en heterogen organisation, till syvende og sidst beroende på Internationalens själva karaktär. Den var en klassorganisation som inom sig både spontant, omedvetet och medvetet uttryckte heterogeniteten inom de delar av den internationella arbetarklass som den organiserade. Genom sin breda karaktär och sin bakgrund – t ex den tyska socialdemokratin, ankaret i Internationalen, var resultatet av en sammansmältning av Marx- och Lassalle-anhängare, där marxisterna med tiden fick övertaget – kan man med fog säga att marxismen var svagt förankrad.

Ytterligare skäl spelade naturligtvis in: Den marxistiska teorins utveckling var till stor del en fråga om det gradvisa publicerandet av Marx olika skrifter, en uppgift som inte var slutförd ens en bra bit in på 1900-talet; det faktum att marxismen med sin karaktär av vetenskap förutsätter möjlighet och förmåga till systematiska studier. Den uppstår inte spontant ur arbetet vid en svarv, trots att den i sina analyser tilldelar arbetarklassen rollen av historiens agent, det avgörande instrumentet för social förändring. Till sin karaktär kan den till syvende og sidst bara bli föremål för individuell tillägnelse vilket naturligtvis är ett hinder rör dess massspridning; populariseringen av marxismen ledde naturligtvis, det var pga de rådande omständigheterna ofrånkomligt, till utslätning och vulgarisering av dess komplexa innehåll.

Men det avgörande skälet till marxismens svaghet – och som i sig innefattar de nämnda delförklaringarna – var just Andra Internationalens heterogenitet parad med dess utveckling under ett stabilt och dynamiskt skede av kapitalismen. Dess ledande generations formativa period, dvs den period som djupast präglade dess politiska och teoretiska perspektiv, sammanföll med den klassiska imperialismens blomstringsfas. Genom sin politiska och ekonomiska tyngd och sin synbara stabilitet, kom den att ge upphov till krav på revision av den marxistiska läran så att den bättre svarade mot dem kapitalism revisionisterna – det är den beteckning under vilken de gått till historien – ansåg att Marx tagit miste på. Deras krav fick extra tyngd av det faktum att den ledande förespråkaren för en revision var en av dem som stått den gamle Engels nära och som länge betraktats som en av ortodoxins stöttepelare, Eduard Bernstein. Tillsammans med det andra teoretiskt tongivande namnet, Karl Kautsky, utsågs Bernstein av Engels till hans litterära testamentsexekutor. Det var alltså mitt i den marxistisk strömfåran kravet på revision restes.

De historiska revisionisterna led nederlag och deras alternativ förkastades. Men vad de i själva verket gjort var att teoretisera den faktiska inställningen hos en stor del av parti- och fackföreningsapparaterna; ”Det där skriver man inte, det gör man”, ungefär så uttryckte en ledande tysk socialdemokrat sin reaktion på Bernsteins uppfattningar. (11) I de orden fångas på ett karakteristiskt sätt ortodoxins styrka och dess ihållighet.

Ortodoxin, som främst präglades av Kautsky utmärktes av en utpräglad ekonomisk determinism. Den socialistiska revolutionen var oundviklig och antogs bli följden av ett mer

eller mindre automatiskt sammanbrott för det kapitalistiska samhällssystemet. Inte speciellt förvånande löper ett passivt drag genom hela teoribyggnaden. Genom uppspaltningen mellan det omedelbart nödvändiga, sk dagskrav, och en oundviklig socialism i ett odefinierbart fjärran skapades öppningar för glidningar bort från ortodoxins krav. Vilket också underlättades av att den kautskianska marxismen inte förmådde att tjäna som ett dagligt vägledande instrument för rörelsen.

Lukács, den ungerske marxisten och litteraturteoretikern, fångar den här utvecklingen på ett mycket träffande sätt i sitt "kätterska" ungdomsverk "Historia och klassmedvetande". I en av essäerna, betitlad "Metodologiska aspekter på organisationsfrågan", skriver han: "Andra Internationalens hela historia är full av sådana försök att sammanfatta de mest skilda uppfattningar, som i sak är starkt divergerande och utesluter varandra, i ett beslut eller en resolutions teoretiska "enighet" på så sätt att alla görs rättvisa. Den naturliga konsekvensen av detta är att sådana beslut inte anvisar någon linje för den konkreta aktionen och just i detta avseende förblir mångtydigt och tillåter de mest skilda tolkningar. Andra Internationalen kunde alltså – just därför att den i sådana beslut omsorgsfullt undvek alla organisatoriska konsekvenser - teoretiskt inlåta sig på många problem utan att alls behöva fastslå eller engagera sig för något bestämt. På detta sätt kunde man t ex anta den mycket radikala Stuttgartresolutionen om kriget, som emellertid inte innehöll några organisatoriska åtaganden beträffande bestämda, konkreta aktioner, inte några organisatoriska riktlinjer för hur man skulle handla, inte några organisatoriska garantier för att beslutet skulle förverkligas."(12)

Första världskrigets utbrott visade klart gapet mellan teori och verklighet, Tvärtemot alla klingande resolutioner om klassfrändskap över gränserna och paroller om "krig mot kriget" från olika internationella konferenser och tvärtemot de förutvarande, och delvis fortfarande gällande, teoretiska postulaten manade Andra Internationalens olika partier med få undantag sina nationers arbetare i fält mot andra nationers arbetare. Internationalen och den marxistiska samfälligheten blev något som hörde fredsperioderna till.

Under efterkrigsperioden skulle glappet mellan teori och verklighet för de socialdemokratiska partiernas del – dvs de partier som vi känner som socialdemokratiska, Andra Internationalens höger- och center-grupperingar - resultera i att verkligheten underkuvar den kautskianskt präglade teorin. I Sverige kan vi se det i den kris som leder till en betydligt pragmatiskare inställning till marxismen än tidigare hos SAP. Det är en omorientering som pågår under större delen av 20-talet. Både inom SKP och andra socialdemokratiska partier fortsatte marxistiska och marxistiskt influerade strömningar att utkämpa en redan förlorad strid utan egentlig betydelse för den praktiska politiken. Marxismens axel hade förskjutits. Det var som om den fusion mellan marxisterna och olika socialistiska riktningar som gav upphov till Andra Internationalen aldrig ägt rum.

Andra Internationalens sammanbrott gav upphov till en ny omgruppering inom arbetarrörelsen. De revolutionärt sinnade marxisterna anslöt sig kampen för en ny internationell organisering av arbetarklassen: den Tredje Internationalen, eller Kommunistiska Internationalen som den också kallades vid bildandet 1919.

Den skulle under sina första år samla gräddan av marxisterna, Detta faktum hänger inte bara samman med Andra Internationalens sönderfall utan också med det faktum att Komintern upplevdes som en veritabel marxistisk renässans. Det var med Marx som kompass som den första arbetarstaten sett dagens ljus. Men det var inte med vilken Marx som helst, utan en Marx vars revolutionära elán restaurerats:

"Med Marx lära går det för närvarande som det under historiens gång ofta gått med läror av revolutionära tänkare och ledare för de undertryckta klassernas befrielsekamp. Under sin livstid belönades de stora revolutionärerna av förtryckarklasserna med ständiga förföljelser. ... Efter deras

död försöker man förvandla dem till harmlösa ikoner, så att säga kanonisera dem, alltmedan den revolutionära lärans innehåll kastreras, banaliseras och får sin revolutionära skärpa avtrubbad. Det är en sådan ”bearbetning” som bourgeoisin och arbetarrörelsens opportunisterna nu enats sig om. ... I detta sakernas tillstånd, där förvrängningarna av marxismen är så oerhört utbredda, består vår uppgift framför allt i att återställa Marx’ verkliga lära om staten.”(13)

Så uttrycker Lenin på sitt karakteristiska sätt de bolsjevikiska revolutionsledarnas återgripande på en aspekt av en Marx som överlagrats av den kautskianska ortodoxin, men som nu ”återställdes”, Lenin, Trotskij, Bucharin, de bolsjevikiska revolutionsledarna var alla gediget skolade i marxismen. Deras historiska prestation gav auktoritet åt deras tolkning av den och den förödande kritik de formulerade av Andra Internationals marxism. En kritik som förstärktes av den kompakta fientlighet en stor del av Andra Internationals ledare visade gentemot Oktoberrevolutionen och den nybildade sovjetstaten.

Men det var inte enbart fråga om att restaurera Marx’ teorier. Perioden karakteriseras av ett febrilt utvecklande av den marxistiska teorin. Det gällde att förstå innebörden av den ryska revolutionen och den epok den utgjorde en viktig aspekt av. Komintern sjuder av diskussioner om revolutionens karaktär, epokens karaktär, strategi och taktik i relation till epokens karaktär etc.

Diskussioner som till stor del kodifieras i de resolutioner som tas på Kominterns årliga kongresser där en stor del av arbetarrörelsens revolutionära elit samlas. Det är just som en elit uppfattar sig. I sina led vill den samla arbetarklassens mest militanta och politiskt medvetna del, klassens förtrupp eller elit. De stränga kraven för medlemskap är tänkta just för att garantera en hög politisk nivå och utgöra ett minimum av försvar mot den urartning som drabbat Andra Internationals ledare och som alla har i färskt minne. Avsikten är inte att avskära sig från de breda massorna, utan att kunna bibehålla en hög politisk nivå och handlingsberedskap, som i det långa loppet kommer att erövra de breda massorna för revolutionen – som uppfattas som en aktualitet.

Det är för detta som är nyckeln till det leninistiska partibegreppet, revolutionens aktualitet och konsekvenserna därav. I motsats till andra Internationals ledare ser Komintern revolutionen som en uppgift som står på dagordningen. De partier som sluter sig till Komintern måste ta de praktiska konsekvenserna av att revolutionen är en i högsta grad aktuell fråga, att epoken är revolutionär. De måste rensa sina led och höja den politiska nivån. De måste kunna konstatera att ”ta makten och ledningen”.

Men renässansen skulle snabbt vändas under 20-talet i en oantaglig snabb nedgång. Efterkrigstidens revolutionära uppsving gick tillbaka – det efterblivenhetens privilegium som möjliggjort den förete statens tillkomst vände i en reaktionsväg inom den marxistiska rörelsen. Sovjetrysslands ekonomiska efterblivenhet och den byråkratisering, som var dess delvis oundvikliga effekt och ton sätter sin speciella prägel på sovjetstatens medvetande och institutioner – parat med revolutionens nederlag i en lång rad länder bl a Finland, Ungern och Tyskland – skapade ett klimat som på nytt skulle frysa fast marxismen i en dödande ortodoxi.

Under 20-talet utkämpas en lång rad mer eller mindre öppna strider inom den kommunistiska rörelsen, som gradvis resulterar i en långtgående revidering av det klassiska arvet. När 30-talet bryter in är kampen avgjord. Stalin, revolutionsledningens kanske sämst bevandrade marxist, har upphöjts till den auktoriserade uttolkaren av bolsjevismens och Kominterns marxism.

Den stalinistiska marxismen är i själva verket inget annat än en tunn ideologisk fernissa för den sovjetiska parti- och statsbyråkratins behov. Dess postulat om det monolitiska partiet, socialismen i ett land mm är inget annat än en rationalisering och delvis försköning – av dess behov och perspektiv. ”Först kommer käket, se’n moralen” (Brecht). Sedd ur det perspektivet

blir Stalins roll begriplig. Hans ”upphöjelse” till Sovjetstatens främste ledare och Komintern-marxismens högsta auktoritet är detta samhällsskiktets upphöjelse till vaken och ledningen. En upphöjelse som bottnar i alla andra samhällsgrupperingars svaghet – inte minst arbetarklassens svaghet. Under den avgörande fasen av stalinismens framryckning hade den ännu inte återhämtat sig från inbördeskriget i vilket en stor del av dess erfarna kärna stupade. Dessutom tömdes den stadigt på sina dugligaste individer som sögs upp i den snabbt expanderande statsapparaten – med tiden kom de att identifiera sig med den – samtidigt som den fylldes på av politiskt oerfarna skikt som rekryterades från landsbygden. (14)

Genom byråkratins position som förvaltare av ett samhälle, som brutit med kapitalismen, fanns det objektiva hinder för hur långt den kunde gå i uppgörelsen med den klassiska marxismens arv utan att förlora den nödvändiga ideologiska motiveringen för sitt handlande inför världens arbetare vars sympatier för den första arbetarstaten spelade en inte ringa roll för dess möjligheter till överlevnad. Detta gäller inte minst den inhemska arbetarklassen. Ideologin, oavsett om det är en perverterad form av marxism, är samhällets sammanhållande kitt. Det är den som motiverar och förklarar, entusiasmerar och inte mixat försvagar kritiken.

Idag tvingas man tyvärr att konstatera att den stalinistiska och poststalinska byråkratins handhavande av marxismen har lett till dess misskreditering i Östeuropa. Boris Weil, en sovjetisk marxist i exil berättar: ”Idag har vi ingen så impopulär filosofi som marxismen – vilket är förståeligt. De mest fruktansvärda brott begås under täckmantel av marxistisk terminologi. ... Från en kritisk, levande teori har marxismen degenererat till ca citatsamling. Varje händelse kan förklaras eller rättfärdigas av något citat. Det finns lärda människor som arbetar på institut för marxism-leninism som kallar sig marxister. De har gjort marxismen till ett kommersiellt företag och lever på avkastningen från Kapitalet. ... De officiella marxisterna har ingen kritisk anda: den har försvunnit spårlöst och det är därför som arbetarna avskyr ideologer. ... I våra vänners ögon är marxister som Plyushch /sovjetisk dissident, lever nu i exil, vår anm/ och jag själv idioter.... När jag lämnade Sovjetunionen tog jag med mig den tredje upplagan av Lenins samlade verk, den som publicerades under översyn av Bucharin. Mina vänner var chockade – varför göra något sådant? De ryska tulltjänstemännen blev förvånade. ”Varför behöver du dem?” frågade de mig. För sovjetiska medborgare är sådant ofattbart. ... Jag kunde läsa Marx i fängelse och i lägren, eftersom Marx inte är förbjuden. ... Lägerledningen betraktade oss med misstänksamhet. Det är normalt för religiösa människor att läsa Bibeln, men vem i hela världen skulle vilja läsa Marx!” (15) Det låter som en fars, men i själva verket är det en tragedi. Rudolf Bahro talar i sina analyser om samma fenomen. (16)

Politiskt är det positivt att byråkratins ideologisering av marxismen inte längre förmår att attrahera några bredare grupper. Det innebär att dess manövermarginaler minskat, Men den här utvecklingen har redan rest oerhörda hinder för en marxistisk renässans i Östeuropa.

De som gjorde motstånd mot den här utvecklingen drevs ut i dem politiska ödemarken. Tio år efter Kominterns grundande fanns knappast någon kvar av dess ursprungliga ledargrupp, merparten var utrensad och oförmögen att formera en homogen opposition. Kontinuiteten var inte bara bruten, de krafter som eventuellt skulle kunnat återupprätta den föll sönder i allt mindre beståndsdelar. Man behöver inte fundera länge för att inse vilka förödande konsekvenser detta hade för marxismen.

Slag föll på slag. Victor Serge har både i sina memoarer – ”En revolutionärs memoarer” – och i sina romaner på ett lysande sätt fångat hur denna generation av marxister och antistalinister krossades mellan den kontrarevolutionära våg som kulminerade i Andra världskriget och fascismens segertåg över hela Europa och å andra sidan, stalinismens järngrepp över den första arbetarstaten och ex betydande del av arbetaravantgardet.

Han tillhörde själv den här generationen och hade vunnits för marxismen under intryck av oktoberrevolutionen. Serge hade mer eller mindre vuxit upp inom den franska arbetarrörelsen och i likhet med så många andra som var kritiska till den etablerade arbetarrörelsen utvecklades i anarkistisk riktning. Från första början verkade han inom Komintern och var en av de första som tillhörde dess administration i Petrograd. Under sina år i Sovjet kom han att ansluta sig till den trotskistiska Vänsteroppositionen, tillhörde den s k Förenade Oppositionen (Zinovjev-Kamenev-Trotsky) som i sina led räknade kärnan av de ryska marxisterna, uteslutas ur kommunistpartiet, deporteras och slutligen, efter en intensiv kampanj i Frankrike, ges tillstånd att lämna Sovjet.

I Västeuropa försökte han verka för att sprida sanningen om vad som hände i Sovjet och bidra till reorganisering av de spridda, sinsemellan splittrade, smågrupperna av antistalinister och revolutionärer. Han upplevde den franska folkfrontens fall och den påföljande demoraliseringen inom arbetarrörelsen som ytterligare förvirrade och slet sönder hans generation. Han upplevde det franska sammanbrottet 1940 och den franska arbetarrörelsens totala kollaps på nära håll. Han lyckades fly till Mexiko där han blev kvar till sin död i slutet av 40-talet. Serges livsöde beskriver på ett nästan grafiskt sätt hur det gick för hans generation, den som skapade Tredje Internationals och började lägga grundas för en marxistisk renässans; med undantag för en sak: Serge var en av de få som överlevde. De andra antingen passiviserades eller försvann i de sovjetiska arbetslägren eller de nazistiska förintelslägren, för att inte glömma alla de som stupade i motståndsrörelserna.(17)

Det är mot bakgrund av allt det här som man skall se den ”underström” som uppkommer inom och i marginalen på den stalinistiska rörelsen. Det är den s k ”väst-marxismen”. Beteckningen som är av retroaktiv karaktär kan lätt förleda en att tro att det rör sig om en homogen strömning. Men så är inte fallet. Det rör sig om fåtaliga teoretiker och deras ”skolor” som uppstår i den stalinistiska kontexten i ett intrikat symbiotiskt förhållande till stalinismen. Ett förhållande som hela tiden är spänningsladdat och osäkert.

Perry Anderson, en av den ”nya vänsterns” mest kända teoretiker, har i sin korta studie över västmarxismen försökt summera dess speciella särdrag, det som märker ut de olika skolornas karaktär av en slags underström.

Deras speciella relation till stalinismen tvang dem att överge eller undvika de områden som stod i centrum för den klassiska traditionen, dvs analyser av det kapitalistiska samhällets logik och struktur och inte minst den konkreta klasskampen och dess både taktiska och strategiska implikationer, och istället koncentrera sig på frågor som inte var underkastade samma ofrihet och dogmatik. Att ta upp dessa frågor på ett kritiskt sätt skulle ofelbart leda till bannlysning och ”utanför partiet finns ingen frälsning”. Istället koncentrerade sig de olika västmarxisterna på, politiskt sett, sekundära frågor där utrymmet var stort för tämligen självständiga och odogmatiska analyser – vars resultat många gånger, på ett mycket sofistikerat plan, utgjorde en indirekt kritik av stalinismen. Ett välkänt exempel är Althusser's antihumanism.

Om man ser till de olika västmarxistiska teoretikerna – Lukács, Lefebvre, Della Volpe m fl – ligger tonvikten ofta på djuplodande analyser av den marxistiska metodologin och dess teoretiska rötter eller av den borgerliga kulturens olika uttryck – eller liknande områden som ligger på viss distans från den konkreta klasskampens omedelbara problem. På ett plan uttrycker detta med rätta en reträtt, om än taktiskt betingad, men på ett annat uttrycker det ett nödvändigt behov att ta itu med några av marxismens blinda fläckar – bl. a. det faktum att Marx aldrig i positiv form formulerade den dialektiska materialismens metodologi och dess rötter, vilket i sig bidragit till att försvåra förståelsen av marxismen. Oavsett hur man än värderar dessa skolors roll och deras speciella relation till stalinismen – Ge till Caesar vad Caesar tillhör, för att kunna bibehålla ett viss oberoende – kommer man inte ifrån att de både

bidragit till att utveckla vissa aspekter av den marxistiska världsbilden och inte minst fördjupat förståelsen av Marx teori.(18)

I slutet av 60-talet exploderar en lång rad motsättningar – av både grundläggande och konjunkturell natur – likt tidsinställda bomber i både öst och väst. ”Pragvåren” i Tjeckoslovakien manifesterar öppet stalinismens kris och behovet av en radikal omorientering för att komma ur den politiska och ekonomiska återvändsgränd den stalinistiska politiken inneburit. Maj-revolten i Frankrike som blixtnabbt förlamar den gaullistiska staten och för det franska samhället till randen av en social revolution markerar på ett symbolartat sätt slutpunkten för efterkrigstidens ekonomiska uppsving och en avgörande vändning i klasskampen. Ett faktum som ytterligare understryks av den våg av studentrevolter som sveper fram över västvärldens universitet i ett brett ifrågasättande av det borgerliga samhället och dess kultur. För första gången på flera decennier har kapitalismen utmanats i sitt centra. I kombination med stalinismens öppet manifesterade kris skapas öppningar för marxistisk renässans.

Inom de radikala studentrörelserna leder den kombinerade krisen för den borgerliga ideologin och stalinism« till ett, om än många gånger förvirrat, förkastande av båda och ett återgripande – om än många gånger oklart och motsägelsefullt – på det klassiska marxistiska arvet. ”Då konstruktionen av stalinistiska ’sanningar’ störtar samman återknyter ungdomen, efter fyrtio år av ljusskygghet och historieförfälskningar, kontakter med marxismens klassiker, Marx, Lenin, Rosa Luxemburg, Trotskij. ’Partiets intellektuella’ /anspelar på kommunistpartierna vår anm/ lämnar ofta intet annat i arv till denna ungdom än en otrolig politisk analfabetism, resultatet av åratals proletär ödmjukhet inför det man trodde vara Oktoberrevolutioner. Vad värre är, minsta fråga, minsta tvekan sätter dem i personlig fara. Ty skulle de vara modiga nog att studera sammanhanget mellan sina olika, spridda ”misstag”, skulle de avslöja stalinismens logik, då skulle hela deras egna politiska förflutna ömkligen reduceras till stoft.”(19)

Det är ungefär där vi står idag. De radikala studentrörelserna har retirerat från den politiska arenan – de nådde sin klimax i början av sjuttioalet för att sedan snabbt gå tillbaka, men det verk de inledde lever kvar i form av ett otal marxistiska smågrupper i marginalen på arbetarrörelsen och en debatt som börjar tränga in i de etablerade arbetarpartierna. Den grundläggande orsaken till den här utvecklingen är de traditionella /arbetarrörelse-/ ideologiernas kris – deras oförmåga att vare sig på det teoretiska eller strategiska planet formulera en sammanhängande antikapitalistisk politik som förmår att försvara arbetarklassens levnadsstandard och inleda ett avgörande angrepp på kapitalismen – som i sin tur bottnar i den kapitalistiska världsekonomis förändrade och försämrade läge och dess radikaliserad detta faktum driver fram inom alla de grupper som drabbas av de tätt duggande kriserna, och bourgeoisins försök att övervältra kriskostnaderna på deras axlar. Gårdagens sanningar svarar inte mot dagens behov.

Uppkomsten av breda vänsterströmningar inom delar av den samlade arbetarrörelsen, och den sk eurokommunistiska riktningen inom den världskommunistiska rörelsen kan förklaras mot bakgrund av ovanstående utveckling. Men man skall ha klart för sig att det rör sig om en heterogen utveckling. Samtidigt som vissa riktningar radikaliserar, rör sig andra i motsatt riktning. Ibland sammanfaller dem här utvecklingen inom en och samma organisatoriska ram och ger upphov till spänningar vars konsekvenser är förutsägbara.

Vi kan se det tydligt hos den eurokommunistiska rörelsen. Om dess dominerande tendens är ett gradvis övergivande av t o m de formella marxistiska referenspunkter i sken av uppbrott fram stalinismen, kan man inte ignorera de motverkande tendenser, som den här utvecklingen ger upphov till. Bl.a. har den alltmer uttalade kritiken av förhållande» i Östeuropa och försöken att förklara orsakerna – se t ex Ellensteins bok ”Stalinfenomenet” – bidragit till att

rehabilitera en lång rad tidigare bannlysta marxistiska teoretiker – Bucharin, Trotskij – från stalinismens famösa anklagelser inom de egna leden. Det bidrar till att möjliggöra ett återgripande på en av stalinismen oförvanskad marxism inom eurokommunismens organisatoriska ram. Det är alltså mycket möjligt att vi kan få se uppkomsten av marxistiska oppositioner inom eurokommunismen – som inte nostalgiskt blickar bakåt utan fram mot en marxistisk renässans!(20)

Att vi hela tider talat i termer av strömningar, tendenser och riktningar och undvikit att lyfta fram enskilda teoretiker annat än för exemplets skull, är ingen tillfällighet. Marxismen är en kollektiv produkt. Den är resultatet av en ständig debatt mellan olika riktningar, en ständig kamp mellan olika teorier. Även om den ”inypades” i arbetarklassen – Marx, Engels, så gott som hela den marxistiska ”intelligentian” kommer ur borgerliga eller småborgerliga miljöer – så hänger dess upp- och nedgångar, dess framryckningar och reträtter intimt samman med utvecklingen inom arbetarrörelsen och de villkor som anges av de allmänna styrkeförhållandena inom samhället.

En och annan teoretiker förmår kanske att gå mot tidens ström men ett medvetande, en åskådning som massföreteelse, kan inte undgå att präglas av en lång rad såväl institutionella som konjunkturella faktorer. Och det är som massföreteelse, som kunskaperna, teorierna och debatterna hos en, om än begränsad, grupp som knyter an till den klassiska traditionen, den som går som en röd tråd genom Marx verk, Andra Internationalens debatter, Tredje Internationalens inledande år och som kort och otvetydigt formulerats i den berömda elfte tesen om Feuerbach: ”Filosoferna har endast på olika sätt förklarat världen men vad det gäller är att förändra den” (21) – det är med dem utgångspunkten vi behandlat marxismen i vår lilla historik.

Det är heller ingen tillfällighet att så gott som samtliga framträdande marxister – Lenin, Luxemburg, Trotskij, Gramsci m fl – verkade med Feuerbach-tesen som ledstjärna. Ingen av dem var någon skrivbordsrevolutionär. Inte ens Marx som ju i årtal begravde sig i British Museums samlingar – av nödvändighet och nödtvång. Däri ligger också deras styrka som marxister. Vi lämnar ordet till Perry Anderson som avslutning på des här exposén:

”The final word can rest with Lenin. His famous dictum that ‘without revolutionary theory, there can be no revolutionary movement’ is often and rightly quoted. But he also wrote, with equal weight: ‘Correct revolutionary theory ... assumes final shape only in close connection with the practical activity of a truly mass and truly revolutionary movement’. Every clause here counts. Revolutionary theory can be undertaken in relative isolation – Marx in the British Museum, Lenin in war-bound Zürich: but it can acquire a *correct* and *final* form when bound to the collective struggles of the working class itself. More formal membership of a party organization, of the type familiar in recent history, does not suffice to provide such a bond: *a class connection* with the *practical activity* of the proletariat is necessary. Nor is militancy in a small revolutionary group enough: there must be a linkage with *actual masses*. Conversely, linkage with a mass movement is not enough either, for the latter may be reformist: it is only when the masses are *themselves revolutionary*, that theory can complete its eminent vocation. These five conditions for the successful pursuit of marxism have not been assembled anywhere in the advanced capitalist world since the Second World War. The prospects for their reappearance are now, however, at last increasing.”(22)

(*) Lenincitatet på svenska:

”En riktig revolutionär teori ... utformas slutgiltigt först i intimt samband med den verkliga massrörelsens, den verkligt revolutionära rörelsens praktiska verksamhet.”

Noter till kap. Marxismen, försök till en introduktion

1. Plechanov. *Fundamental Problems of Marxism*. sid 11
2. Liedman, Citatet hämtat från Johansson/Kalleberg/Liedman. *Positivism, marxism, kritisk teori*. sid 68.
3. Mandel. *Leninismen* sid xxx
4. Utgår
5. Marx. *Till kritiken av den politiska ekonomin*. Förordet sid 9 – 10.
- 6, Utgår
7. Lange. *Ekonomisk utveckling och socialism*. sid 225
8. Utgår
9. Mandel. *Senkapitalismen* sid 13-14.
10. Zeleny. *Metod och teori i Kapitalet*.
- 11, Se bl a Bo Gustavssons doktorsavhandling *Marxism och revisionism*.
12. Lukács. *Historia och klassmedvetande*, sid 379 ff
13. Lenin. *Staten och revolutionen*, sid 13-14.
14. Se Trotskijs analys i *Den förrådade revolutionen*. Se även Lucio Colletti i antologin *Revolution and Class Struggle* (ed Blackburn)
15. Weil. *Östeuropa och vi* nr 1/79 Sid 19.
- 16, Se Bahros *Alternativet och Dokumentation*
17. Serge. *Memoirs of a Revolutionary*. Finns även på svenska: *En revolutionärs minnen*
18. Anderson. *Consideration on Western Marxism*
19. Bensaid/Weber. *Maj 68 – en generalrepetition*. sid 17 [[Maj -68, en generalrepetition](#)]. En av de få skildringar som finns om majrevolten på svenska.
20. Se t ex utvecklingen inom franska kommunistpartiet, där starka vänsterströmningar börjat utvecklas under de senaste åren.
21. Marx. *Teser om Feuerbach*.
22. Anderson. *Considerations on Western Marxism*, sid 105 -106.

Käll- och Litteraturlista

- Anderson P., *Considerations of Western Marxism*, Bristol 1977
- Abendroth W., *Den europeiske arbeiderbevegelse*, Gjøvik 1972
- Rudolf Bahro: *Eine Dokumentation*, Nördlingen 1977
- Bensaid/Weber, [Maj 1968, en generalrepetition](#), Halmstad 1968
- Blackburn R., *Revolution and Class Struggle* (ant), Glasgow 1977
- Cannon J. P., *The First Ten Years of American Communism*, New York 1973

- Casparsson R., *LO under fem årtionden*, Stockholm 1948
- Claudín F., *The Communist Movement. From Comintern to Cominform*, London 1975. sv uppl Stockholm 1980 [[Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#), och [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 2](#), av Fernando Claudin.
- Deutscher I., [Den avväpnade profeten](#) – *Trotsky 1921 – 1929*, Borås 1973
[Den förvisade profeten](#) – *Trotsky 1929 – 1940*, Borås 1973
- Documents of the Fourth International 1933 – 1940*, New York 1973
- Engels F., *Ludvig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut*, 1969
- Frank P., [Fjärde Internationalen](#), Kristianstad 1972
- Gruber H., *International Communism in the Era of Lenin*, New York 1972
- Guérin D., *Fascism and Big Business*, New York 1974. Svenska: [Fascism och storfinans](#)
- Gustavsson B., *Marxism och revisionism*, Uppsala 1969
- Kennerström B., [Mellan två internationaler - Socialistiska Partiet 1929-37](#), Kristianstad 1974
- Johansson/Kalleberg/Liedman, *Positivism, marxism, kritisk teori*, Stockholm 1976
- Kilbom K., [I hemligt uppdrag](#). *Revolutionär samling* 1930, Stockholm
- Komintern om den svenska frågan 1921 -29* (dok), Stockholm 1973
- Lange O., *Ekonomisk utveckling och socialism*, Halmstad 1965
- Lenin V. I., *Staten och revolutionen*, Surte 1970.
Radikalismen, kommunismens barnsjukdom, Stockholm 1964
- Lewin M., *Lenins Last Struggle*, Manchester 1975. Svenska: [Lenins sista strid](#), Stockholm 1968
- Lukács G., [Historia och klassmedvetande](#), 1971
[Lenins tankevärld](#), Örebro 1970
- Mandel E., [Om leninismen](#), Halmstad 1971
[Senkapitalismen, del 1](#), Kristianstad 1974
From Stalinism to Eurocommunism, Norfolk 1978. På svenska: [Europas kommunistpartier](#), Stockholm 1982
- Marx K., *Till kritiken av den politiska ekonomin*, Stockholm 1970
Marxismens filosofi (CMS-ant), Stockholm 1979
- Morrow F., [Spanien 1931-1937](#), Stockholm 1976
- Orwell G., *Hyllning till Katalonien*, Uddevalla 1971
- Plechanov G., *Fundamental Problems of Marxism*, Surrey
- Poulantzas N., *Fascism & Diktatur*, Kristianstad 1973
- Serge V., *Memoirs of a Revolutionary*, London 1967. Svenska: [En revolutionärs minnen](#), Stockholm 1980
- Stalin mot Trotsky* (ant), Stockholm 1971

Stalin J., *Works* vol 6

Thomas H., *The Spanish Civil War, 1971*. Svenska: *Spanska inbördeskriget*, Stockholm 1978

Trotsky L. D., [Den förrådda revolutionen](#), Halmstad 1969

The Spanish Revolution 1931-39, New York 1973. Svenska: [Trotsky om Spanien](#)

The Struggle Against Fascism in Germany, New York 1971. Svensk översättning: [Kampen mot nazismen i Tyskland](#).

Zeleny J., *Metod och teori i Kapitalet*, Stockholm 1976

Zennström *Klasskampen 1917 – 39*, 1977